

REPUBLIKA

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST I DRUŠTVO

KNJIGA U FOKUSU

LUDWIG BAUER: *DVOSTRUKI ŽIVOT EVE BRAUN*

Lidija **Dujić**: Njihova Marija, njegova Eva

Nada **Đerek**: Udesnost likova u povijesnom
preobražaju

Iva **Mirčić**: Život pojedinca u vremenu velikih
promjena

ANTIKVARIJAT

ZDENKA MARKOVIĆ: *PJESNIKINJE STAROG
DUBROVNIKA...*

Rafo **Bogišić**: Izvanredna knjiga Zdenke Marković
(1971.)

Lahorka **Plejić Poje**: Knjiga o pjesnikinjama
staroga Dubrovnika

Tea **Rogić Musa**: Pjesnikinja o starim
pjesnikinjama

SUVREMENA HRVATSKA KNJIŽEVNOST

Biserka **Goleš Glasnović**: Stvarnost snova

Ivan **Babić**: Ošumljavanje

Krunoslav **Mikulan**: Pjesme

Miro **Gavran**: Kravata

NOVI PRIJEVODI

Libar ol Judite, s Nove Vulgate na čakavštinu
preveo Siniša **Vuković**

KRITIČAREV IZBOR

Neven **Vulić**

PORTRET

SANJA PILIĆ

Sanja **Pilić**: Kad pišem za djecu,
pretvorim se u dijete (intervju),
Ah, što mi je bilo, pitam se (priča)

O Sanji Pilić pišu

Z. Krilić, K. K. Budić,
M. Rašić i S. Miloloža

Moja prva knjiga:

Z. Benković, J. Bitenc, R. Bjelčić,
D. Crljen, A. Čosić, D. Hofgräff Marić,
R. Kugli, N. Madunić Barišić,
S. Matković, B. Meandžija, J. Miškić,
V. Petanjek, B. Primorac, S. Šesto

Marinko Plazibat:

Dajte nam knjige mekog uveza

Godište 78 • BROJ 9-10

Rujan – listopad 2022.

REPUBLIKA

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST I DRUŠTVO

Godište 78, broj 9-10, Zagreb, rujan – listopad 2022.

Nakladnik: Društvo hrvatskih književnika

Za nakladnika: Zlatko Krilić

Uređuju: Julijana Matanović i Mario Kolar

Adresa uredništva:

Društvo hrvatskih književnika

Trg bana Josipa Jelačića 7/1, 10000 Zagreb

Tel. 01 4816 931, 4883 580

E-mail: republika@dhk.hr

Tajnica uredništva: Vlatka Poljanec

Uredništvo prima utorkom od 12 do 14 sati.

Rukopise ne vraćamo.

Lektura: Jakov Lovrić

Dizajn: Jasna Goreta

Prijelom: Neven Osojnik

Tisak: web2tisak, Sv. Nedjelja

Časopis je objavljen uz
potporu Grada Zagreba

Republika
Hrvatska
Ministarstvo
kulture
i medija
Republic
of Croatia
Ministry
of Culture
and Media

Časopis je objavljen uz potporu
Ministarstva kulture i medija RH

Cijena dvobroja je 60 kuna (7,96 €). Cijena za inozemstvo: za zemlje EU-a 15 eura, izvan EU-a 20 eura.

Godišnja pretplata je 330 kuna (43,80 €), za članove Društva hrvatskih književnika 200 kuna (26,54 €).

Redovna cijena za inozemstvo: za zemlje EU-a 85 eura, za zemlje izvan EU-a 100 eura.

Cijene za članove DHK-a u inozemstvu: za zemlje EU-a 50 eura, a za zemlje izvan EU-a 70 eura.

Uplate na kunski žiroračun Zagrebačke banke d. d., Zagreb, IBAN: HR5223600001101361393,

poziv na broj: 0105-2022, s naznakom „Za Republiku“. Pretplata za inozemstvo:

Croatian Writers' Association, Zagrebačka banka d. d., Savska 60, Zagreb,

Croatia, IBAN: HR5223600001101361393, SWIFT banke ZBAHR2X.

Časopis *Republika* u kontinuitetu izlazi od 1945. godine do danas.

Društvo hrvatskih književnika njegov je nakladnik od 1981. godine.

Ilustracija na naslovnici: Iva Miloloža: *Josip i Maks*

KAZALO

PORTRET | Sanja Pilić

Sanja Pilić: *Kad pišem za djecu, pretvorim se u dijete* (razgovor sa Zoranom Maljkovićem) / 3

Ah, što mi je bilo, pitam se (priča) / 21

Zlatko Krilić: *Sanja, ti si luda* / 25

Katica Katarina Budić: *Sanja Pilić – svijet u koji djeca žele ući* / 27

Marija Rašić: *Iskustvo čitanja Sanje Pilić u osnovnoj školi* / 30

Sanja Miloloža: *Cjelovito čitanje djela Sanje Pilić u predmetnoj nastavi* (2. i 3. ciklus) / 35

Moja prva knjiga: Zvonko Benković, Jadranko Bitenc, Ratko Bjelčić, Danijela Crljen, Antonija Ćosić, Darija Hofgräff Marić, Rosie Kugli, Nives Madunić Barišić, Sanijela Matković, Bojana Meandžija, Jelena Miškić, Vanda Petanjek, Branka Primorac, Silvija Šesto / 43

Marinko Plazibat: *Dajte nam knjige mekog uveza* / 85

KNJIGA U FOKUSU | Ludwig Bauer: *Dvostruki život Eve Braun*

Lidija Dujjić: *Njihova Marija, njegova Eva* / 91

Nada Đerek: *Udesnost likova u povijesnom preobražaju* / 96

Iva Mirčić: *Život pojedinca u vremenu velikih promjena* / 101

ANTIKVARIJAT | Zdenka Marković: *Pjesnikinje starog Dubrovnika...*

Rafo Bogišić: *Izvanredna knjiga Zdenke Marković (1971.)* / 107

Lahorka Plejić Poje: *Knjiga o pjesnikinjama staroga Dubrovnika* / 110

Tea Rogić Musa: *Pjesnikinja o starim pjesnikinjama* / 115

SUVREMENA HRVATSKA KNJIŽEVNOST

Biserka Goleš Glasnović: *Stvarnost snova* / 123

Ivan Babić: *Ošumljavanje* / 135

Krunoslav Mikulan: *Pjesme* / 142

Miro Gavran: *Kravata* / 154

NOVI PRIJEVODI

Libar ol Judite, s Nove Vulgate na čakavštinu preveo Siniša Vuković / 157

KRITIČAREV IZBOR | Neven Vulić

Raskošan mozaik velike autorice (Marija Vinski: *Velik je misterij života*) / 184

Zvučne igre mekog nepca (Josip Sever: *Poezija*) / 189

Dirljiva posveta Baniji (Miroslav Kirin i Boris Vrga: *Banijska književna antologija*) / 193

Novonormalni homo digitalis (Marinko Koščec: *Sami*) / 196

Ka središtu najužeg zavičaja (Nada Topić: *Majka*) / 198

Maja Kolman Maksimiljanović: *Kronika DHK-a* / 201

Vlatka Poljanec: *Nove knjige članica i članova DHK-a* / 205

SLIKOVNI PRILOZI

Marija Adrić Soldo: portret Hrvoja Hitreca / 4

Iva Miloloža: *Josip i Maks* (na koricama), *Bajkoviti svijet knjige*, *Helena kuha*, *Školske simpatije*, *Zaljubljeni Filip*, *Grupni rad*, *Pleonazmi*, *Empatija*, *Portret plesača*, *Žena sa šeširo*m, *Žena i muškarac* / 51, 84, 90, 106, 122, 156, 200, 204

Dragutin Škrebilin: Ludwig Bauer s nagrađenom knjigom u Dvorcu Gjalski u Zaboku, Nagrada „Ksaver Šandor Gjalski“ 2022. / 100, 105

PORTRET

Sanja Pilić

INTERVJU

Kad pišem za djecu, pretvorim se u dijete

Razgovarao Zoran Maljković

Uloga i značenje dječje književnosti često se previđaju i nedovoljno valoriziraju kada se govori o suvremenoj hrvatskoj književnosti. Neki dječji pisci imaju mnogostruko veće naklade od nekih cijenjenih pisaca za odrasle, a priroda dječje književnosti zbog „nove“ djece koja stasaju svake godine i žele čitati te naklade i omogućava. No dječji pisci često ostaju na marginama interesa kako medija tako i struke, ostaju potplaćeni, sami se moraju boriti za svoja prava, u školskim čitankama objavljuju se njihovi nehonorirani tekstovi, iako upravo oni stvaraju čitatelje pisaca za odrasle.

Sanja Pilić pripada među vodeće dječje pisce, opus joj je respektabilan kako kvalitativno, tako i kvantitativno. Osvojila je sve najvažnije nagrade za dječju književnost (neke i više puta), ali i neke za odrasle. Iako joj opus sadržava i niz knjiga za odrasle (poeziju i kratku priču, nažalost, ne i romane), prvenstveno je poznata kao dječja spisateljica, a toj se ulozi najviše i prepustila. Pisala je od kraćih tekstova za slikovnice, preko dužih priča za nešto stariju dob koje se nakladničkim terminom nazivaju „ilustriranim pričama“ i koje su namijenjene početnicima u čitanju do niza romana za djecu i mlade koje na afirmativan način govore o smislu života, dječjim i tinejdžerskim problemima, odnosu s roditeljima i starijima općenito. U njezinim djelima djeca nisu neuka, ne treba ih podučavati, nego preuzimaju ulogu vođe, roditelji uče od njih, oni svojim djelovanjem mijenjaju okolinu. O pisanju za djecu, ulozi dječjeg pisca danas, književnim utjecajima i obiteljskom literarnom naslijeđu razgovaramo sa Sanjom Pilić kako bi sve o čemu smo pisali u uvodu ostalo zapisano kao doprinos vidljivosti pisaca za djecu.

Razgovor s tobom nemoguće je početi bez spominjanja obitelji iz koje potječeš. Tvojim majci, a pogotovo prabaki, literatura je ne samo odredila život nego je u nekim razdobljima bila sam život. Vjerujem da literaturu i pisanje zbog toga ne doživljavaš kao povlasticu, iako si se i sama morala izboriti za svoje mjesto pod književnim suncem. Koliko se, dakle, literature sjećaš iz najranijih dana, ima li nešto za što misliš da te je kasnije odredilo?

– Počela sam pisati jer sam osjećala tjeskobu, strah i tugu. Nedovršenost vlastitog bića. Tako su nastale moje prve dvije zbirke priča za odrasle. Pisanje mi je tada pomagalo da koliko-toliko kroz zakučastu formu priče ispričam ponešto o sebi. To mi je privremeno olakšavalo dušu. Ali samo privremeno. Odrasla sam slušajući razgovore o književnosti, umjetnosti. Idealizirala sam književnike i kao osobe, što mi sada ne pada na pamet, ha-ha... Bila sam očarana nečijim jezikom, stilom, osebjunošću izraza, maštom, iskrenošću, time što sam sebe pronalazila u tuđim rečenicama i zaključcima. Tada sam mislila da postoji istina ili mudrost koja odgovara na pitanja *zašto postojim* i *tko sam ja*. Što sam više čitala uočavala sam beskrajnu slojevitost različitih istina i svjetonazora. To me je zbunjivalo. Umjetnost je bila moje utočište, generalno. Bježala sam od života u umjetnost. Spašavala me beskrajna naivnost koja mi je ujedno i štetila. I strah me vodio k pisanju. Jer htjela sam biti fotografkinja, završila sam fotografski odjel u Školi za primijenjenu umjetnost, ali za bavljenje fotografijom trebalo je imati hrabrosti, biti s ljudima. Bila sam introvertna, iako se nisam doimala takvom. Jaka čeljust i buntovni pogled dobro su prikivali moju, zapravo, prilično nesnalazljivu osobnost. Rano sam postala majka, tako da mi pisanje i nije bila neka opcija. Pomalo sam se bavila fotografijom, radila kao trik-snimateljica, snimala sam filmove za „Filmoteku 16“. Često sam patila od strahova i imala napadaje panike. Oni su proizlazili iz onoga što mi se zbivalo tijekom djetinjstva i mladosti. Neki bi marljivi pisac iskoristio taj materijal za dva-tri romana, ali ja sam nastojala sve zaboraviti. Dugo nisam bila sretna, morala sam naučiti biti sretna. Ali to se nije vidjelo. Bila sam prezgodna da bi ikada itko pomislio da sam i pretužna. Tada, u ta davna vremena, obožavala sam Dostojevskog, Pirandella, Gogolja, Kafku, Wildea, Cvetajevu, kasnije Márqueza, Kunderu, Singera...

R Zbog obiteljskih prilika bila si okružena vodećim hrvatskim književnicima koje kao mala nisi tako doživljavala, kakva su ti sjećanja na te ljude, kad si počela biti svjesna da su oni važni zbog svojih djela?

– Zapravo nisam mislila da su važni zbog svojih djela. Mamu Sunčanu Škrinjarić svi su poznavali, bila je vrlo popularna, ali ona je zapravo kasno odlučila biti samo književnica. Mislim da je prvu knjigu za djecu objavila s 38 godina i to su bile *Kaktus bajke*. Do tada je bila zaposlena u Obrazovnom programu Radio Zagreba, a 1970. odlučila je postati samostalnom umjetnicom da bi mogla pisati. Pamtim da smo odjednom osiromašile, a i prije toga smo skromno živjele. Ipak, to su bila drukčija vremena, svi smo bili podjednagog materijalnog statusa. Kako je mama poznavala puno književnika i umjetnika, a većina ih je bila švorc, nisam ih doživljavala kao neke slavne i važne osobe. Ali mnogi od njih bili su zanimljive osobnosti. Voljela sam jako mamina prijatelja pjesnika Josipa Severa. Bio je djetinjast, poseban i stvarao je nevjerojatne stihove. Divno smo se družili, često sam ga fotografirala. Razgovarali smo o svemu,

Kako je mama poznavala puno književnika i umjetnika, a većina ih je bila švorc, nisam ih doživljavala kao neke slavne i važne osobe. Ali mnogi od njih bili su zanimljive osobnosti. Voljela sam jako mamina prijatelja pjesnika Josipa Severa.

kuhali jednostavna jela, čitali *Alana Forda*. Mama baš i nije imala smisao za humor, a mi bismo jedno drugom pokazivali najduhovitije dijelove stripa i valjali se od smijeha. Često sam se družila s umjetnicima, na kraju krajeva išla sam i u takvu školu. Poznavala sam i književnike, ali površno. Mama je imala svoje mišljenje o nekim našim vrsnim piscima, ali je dobro skrivala ako joj se nisu sviđali, pogotovo po karakteru, a i po pisanju. Često smo ih ogovarale.

R Sjećanja koja imaš na obiteljske prilike i književne krugove kojima si svjedočila dobar su materijal za pisanje autobiografskih zapisa, ali nikada nisi objavila ništa slično. Kako to da se nisi, za razliku od mnogih drugih pisaca, odlučila na to?

– Dijelom sam to odgovorila u prvom pitanju. Nisam željela svoj život izlagati čitateljima jer pisci to čine kroz razne forme, koje katkad i nisu autobiografske. Obiteljska situacija iz koje obično crpe sjećanja pa i nadah-

nuće bila je više nego mračna. Ne bih je mogla opisivati, pogotovo ne danas kad se svaka ispovijed prostački reciklira po društvenim mrežama. Tata je bio manično depresivan, s mamom sam imala ne baš idealan odnos, članovi uže obitelji prilično su se svađali, bilo je tu velikih tuga, izdaja i puno usamljenosti. Nisam imala brata ili sestru koji bi bili svjedokom mnogih nemilih događaja, pa bi sve djelovalo poput izmišljotine. Šutjela sam, a šutim i danas. Autobiografija bi raskrinkala mnoge mitove. Osim svega činilo mi se da književnici pisanjem privlače u svoj život slične događaje stalno plivajući u jezeru vlastite prošlosti iz koje crpe novo nadahnuće. Neki pisci i ne izlaze iz autobiografskog kazivanja događaja. Meni su oni često pomogli iskrenošću, jer sam u njihovim zapisima nalazila i dio onoga što se meni događalo. Ali nisam bila voljna stavljati svoju prošlost na papir.

R Tvoja je majka to učinila djelom *Ulica predaka*. Kako si ti doživjela tu, danas vrlo važnu knjigu?

– *Ulica predaka* je vrlo dobra i jedinstvena knjiga. Čitala sam je nekoliko puta kad je izašla, a i u rukopisu. Vrlo me se dojmila. Sjećam se kako je mama tražila naslov za knjigu, pa sam se sjetila Ulice predaka u Starom gradu gdje sam lještovala s bakom u kući koja je ona sa svojim drugim mužem lijepo uredila, i predložila joj taj naslov. Tada su obiteljske razmirice bile uobičajen dio našeg života, a odnosi prilično zategnuti, stalno se netko svađao s nekim, a mama je odlučila napisati knjigu o svom djetinjstvu iz pozicije djevojčice Tajane. Oduvijek sam bila rastrgana između različitih svjedočenja i različitih istina unutar obitelji, i osjećala sam se izgubljeno. Bila sam ničija. Kad je knjiga izašla, baka je tužila Sunčanu jer je koristila činjenice iz njezina života, a opet ih i mijenjala i opisala je negativno, ne sjećam se točno formulacije. I dobila je parnicu. Kako su još neki stvarni likovi bili prikazani u knjizi pod originalnim imenima ili nadimcima, širi dio obitelji prilično se uvrijedio. Sunčana nije imala novca platiti kaznu i parnične troškove, i onda joj je te troškove platila ni manje ni više nego baka. Uopće, odnos vruće-hladno bio je stalno prisutan u obitelji, zapravo do bakine, a kasnije i Sunčanine smrti. Mala obitelj, ali s „bergmanovskim sindromom“. Činilo mi se da ću poludjeti jer su se stalno mijenjale strane tko je s kim dobar ili nije. Gledajući sve to, kasnije mi je najveća želja bila imati obitelj koja se ne svađa. Mislim da sam u tome uspjela. Ali da se vratimo na knji-

Sanja Pilić

Ah, što mi je bilo, pitam se

Razmišljam o zaljublivanju.

U tome sam bila maherica.

U dramtiziranju također. Suze sam ronila nad svakom nepravdom. A onda me je prošlo. Ne znam ovisi li to o iskustvu, astrologiji, hormonima, zubu vremena, internetu ili o svemu pomalo. O ishrani? Voljenju sebe. Vjeri u nadnaravno. Novoj perspektivi.

Briga me.

Uglavnom je zabavno.

Nitko mi se više ne sviđa. Ni za kim više srce ne čezne. Moja prastara majka zaljubljena je u Rudolfa iz staračkog doma. Rudolf ima 91 godinu. Ne čuje baš najbolje, ali je visok i pokretan. Mama je zbog Rudolfa napravila trajnu i kupila tri nove haljine na rasprodaji u Nami. Volim je. Naziva me bezbroj puta dnevno, jer mi uvijek ima nešto za reći.

Onda me pita: Imaš li ti koga?

Nemam, mamice.

Ona bi htjela prije negoli napusti ovaj svijet ostaviti svoje jedino dijete u sigurnim muškim rukama. Nikako ne vjeruje da sam se pobrinula za sebe zauvijek, iako nemam dionice, uštedevinu, a ni preveliku pamet.

Istina, imam troje djece rasute kojekuda. Ako mi pozli moraju dopuzati do prvog aviona, pa tek onda razmišljati kako da mi pomognu. Možda se pojavi i koja prijateljica. Ali ja ne računam ni na koga, čak i ne računam da bi mi se ikada moglo nešto dogoditi. Nezgodno. Takav mi je softver. Ne bojim se bolesti, nezgoda, trećeg svjetskog rata, samoće... Nekoć sam proživljavala tuđe emocije kao da su moje, a sada ih samo primijetim. Onako, sa strane. Malo mi je žao što više nisam zgodna kao prije i što mi Sljeme više nije omiljena destinacija, ali zapravo znam da je sve u redu. Moje bivše ljubavi već su poumirale, a mlađi momci s kojima sam oćijukala u međuvremenu ostarjeli. I to prilično.

Ali zaljublivanje?

Bilo je mahnito. U tipa na motoru koji čita Žene koje žive s vukovima. Čak se i meni to baš nije čitalo. On skače *bungee jumping*, a ja jedva zamah-

nem nekoliko puta rukama u moru. On cuga viski, ja mlijeko. I tako sve u tom stilu. Zaljubim se u Djanga Reinhardta, zatim u *Dva i pol muškarca*, potom u ljepotana na brodu, ostarjelog scenografa, Kieslowskog, u mladca koji nije pročitao nijednu knjigu, u mrzovoljnog vlasnika apartmana na moru, u bijeli topli kruh s maslacem, talijanske kancone i boje koje zasljepljuju. Ustanovim da je život jednostavniji negoli sam zamislila, a da drame sama biram i režiram, e neću više, odlučim... Pomirim se sa starenjem i samom sobom. I ubacim se u komediju.

Sjetim se Arsena. Nad njegovim sam pjesmama cmoljila do iznemoglosti. Općenito sam ridala, plakala, zavijala, umirala, rezala vene, tugovala nad bjelosvjetskim problemima, potlačenim, napuštenim, ostavljenim jedinkama, zatim glazbom od *Carmina Burana* do *Zeke i potočića*. Patila sam kad mi se omiljena majica raspala od starosti ili su tetu iz kioska premjestili na novo radno mjesto. Dakle, permanentno sam bila zaljubljena u sve i svakoga, u svog divnog profesora s kojim sam se potajno ljubila u vežama, u priče o Isusu i u skečeve Montyja Pythona, u boeme i nesretnike, računala i janjetinu ispod peke. A onda sam jednog dana odlučila smiriti se. Bila sam mrtva umorna od emocija. Pogotovo tugaljivih. Trudila sam se promijeniti. Ono svojski. Dosta je bilo cendranja. Projekcije vlastite osobnosti u druge. Suosjećanja. Povraćala sam od muke.

Nemoj da više toliko osjećam, zamolila sam Svevišnjeg. Dosta je!

Pljas!

Uglavnom, malo-pomalo otplivala sam na drugu stranu spektra. Klatna! Ohladila se. Prvo sam razmotrila svoje osjećaje prema suprotnom spolu. Na komad papira napisala imena svih bivših ljubavi. Našlo ih se. Ali sad sam ih promatrala kao svjedok. Ili gledateljica u kinu. Simpatični momci, samo što mi je bilo? Ovaj je pušio, onaj je pio, treći je bio mamin sin, četvrti snob, peti je previše radio. Kako je moguće da sam uopće trzala na njih? Pa sve je samo san. I ti pisci, pametni, pa glumci, kompozitori, remek-djela svih vrsta, članci u novinama, filozofi, gurui, *fitness*-treneri: trebam li biti uopće emocionalno upletena s njima i u razna zbivanja? Kakve veze moj život ima s ljudima i događanjima? Okej, volim se informirati, ali čemu nekadašnja osjetljivost? Želim biti hladna kao špricer na sve negativnosti svijeta, katastrofične objave i širenja panike. Bit će kako mora biti. I zapravo će biti dobro. Tako sam odlučila i zamahnula mačem. Barem u mom scenariju. Dohvatit ću se režije i izabrati glavne glumce. Neće mi kojekakvi pred-

Zlatko Krilić

Sanja, ti si luda

Sa Sanjom Pilić, osim prijateljstva, kolegijalnosti i generacijske bliskosti, sponajviše me povezuje zajedničko otpadništvo, bolje je reći svojevrsno ludilo.

Možda se jedino ludilom može objasniti odluka da se u Hrvatskoj (zemlji slabe pismenosti, još gorih čitalačkih navika, a sve to u malom jeziku malobrojnog naroda) radni vijek provede kao samostalni umjetnik na području književnosti, profesionalni književnik.

Zajednički nam je taj rokerski stav (iako bi ona za sebe rekla da nije roker, ali to je taj stav) prema bavljenju književnošću, predanost bez alternative, pa makar to značilo svojevajno pristajanje na egzistencijalnu nesigurnost i stalno balansiranje na rubu neimaštine.

William Saroyan, i Sanji i meni jedan od najdražih pisaca, rekao bi joj: „Sanja, ti si luda.“

Većina „slobodnjaka“, kako se najčešće nazivaju samostalni umjetnici, u nastojanju da zadovolje egzistencijalne potrebe, razvija širok spektar korištenja svog talenta, što je ljepši opis za svaštarenje. Stvaraju tako osim knjiga i tekstove za kazalište, televiziju, scenarije za filmove, novinarske tekstove, ali i reklame, pitanja za kvizove, križaljke i još štošta, zapravo sve gdje se može naplatiti povećana pismenost i nešto šira opća kultura. Iako samohrana majka dvoje djece, Sanja nije svaštarila. Barem koliko ja znam. Držala se proze i tako stvorila respektabilan broj knjiga i slikovnica. Duhovita, iskrena, komunikativna i topla osoba kakva jest, stvarala je i takva djela, usto je još i iznimno produktivna, pa ne čudi da je osvojila velik broj čitatelja i da joj se knjige tiskaju u mnogobrojnim ponovljenim izdanjima, a ona pripada među dvoje-troje najčitanijih hrvatskih autora. Na vrhu liste najčitanijih izmjenjuju se ona, Pavao Pavličić i Sanja Polak.

Što se tiče egzistencije, sada joj je lakše. Djeca su odrasla i osamostalila se, a Sanja je otišla u zasluženu mirovinu. Mirovina joj je, kao uostalom i svim samostalnim umjetnicima, pa i meni, sa zadnjim povećanjima nešto više od trideset tisuća kuna. Ja to volim govoriti drugim penzionerima. Na

spomen te brojke lagano im se počnu tresti ruke, potom počnu tikovi s trepavicama, nakon toga im usnice poljubičaste, a kada ta ljubičasta prelazi u plavu, dakle trenutak prije infarkta, kažem im: „Ajde, smiri se, godišnje.“ Tada u očima vidim da preračunavaju koliko je to mjesečno, pa da se ne muče kažem: „Dvije i pol mjesečno.“ U pravilu se, čovjeku koji je bio u predinfarktnom stanju, lice ozari i isijava srećom jer je on uspješniji i bolji čovjek, on ima tri tisuće. Neki čak tri i pol.

Stalni strah za egzistenciju ostavlja dubok trag na čovjeku. Sanja mi je jednom rekla: „Da dobijem hrpu novaca, recimo na lutriji, nikada više ne bih pisala.“ To je jedino što joj ne vjerujem. Iskreno joj želim da dobije gomilu novaca jer bi tada osvijestila da njezino pisanje nije bio posao, nego poziv. Silno me zanima što bi tada napisala.

Sanju volim i poštujem i zato ću na kraju parafrazirati naslov njezine knjige *O mamama sve najbolje* i reći: „O Sanji sve najbolje!“

Katica Katarina Budić

Sanja Pilić – svijet u koji djeca žele ući

„Knjižnica je kuća gdje knjige drijemaju i čekaju djecu“ – izašlo iz dječjih usta. Iz mnoštva šarenih stranica šapuću likovi pozivajući male dječje ruke da otvore vrata u svijet priča. Kad se jednom otvore, zauvijek ostaju odškrinuta. Mi samo moramo paziti da se ne zatvore i stalno ih otvarati još više.

Djeca su iskrena i znaju što hoće. Teško ih je nagovoriti na čitanje ako imaju otpor prema knjizi. Treba biti uporan i ići malim koracima. Pričaonica je prvi korak. Kako iz mnoštva priča koje se skrivaju između korica odabrati onu jednu? Jedna po jedna i sve dođu na red, ako ne na pričaonici, onda putem preporuka, izložbi, noviteta. Djeca odrastaju, imaju mnoštvo obaveza osim škole i pomalo zanemaruju čitanje knjiga. Malo je kriva i obavezna lektira. Ono što moraš baš ti se i ne da, čitam s izraza lica školaraca koji traže lektiru. Broj stranica knjige prvo je što zamijete, i sudeći knjigu po tom kriteriju, one obimne nemaju šanse. Nevažne su pri tome zanimljive pustolovine i likovi. Današnja djeca navikla su na brze i kratke informacije. Takve su im rečenice koje izgovaraju i poruke koje pišu. Kako ih onda vratiti knjigama? Odabrati zanimljive i njima bliske priče za lektiru samo je jedan odgovor na pitanje.

Dok biram s mladima „lektiru po slobodnom izboru“ i prebirem po policama tražeći onu s manje stranica, usput spomenem i pisce koji bi im mogli biti zanimljivi za čitanje ljeti ili u vrijeme zimskih praznika. Svjesna sam da u vremenu novih tehnologija, gdje je sve dostupno i vidljivo odmah, nema puno mjesta za maštu, ali ne odustajem. Usprkos komentarima da je okupiti mlade u knjižnici u čitateljski klub nemoguća misija, ipak sam pokušala. Učinila sam drugi korak. Nakon malih ljubitelja priča, okrenula sam se tinejdžerima. Sad smo već koračali jer prvi korak nismo zanemarili. Hod prema čitanju bio je sve čvršći. Ispočetka sramežljivo, a kasnije sve sigurnije, mlade čitateljice govorile su o knjigama koje su im drage. Našla se tu čak i lektira. Sve češće su s naših sastanaka odnosile knjige iz knjižnice kući. Nisam ustrajala na čitanju određene knjige ni bilo koje knjige. One su ih čekale u knjižnici i čitajući ulomke iz različitih knjiga odabirale su što čitati kod kuće, ako stignu. Nije bilo prisile jer nisu sve djevojke ljubiteljice

čitanja. Neke su došle vidjeti što se to u knjižnici događa, upoznati nove prijatelje, požaliti se na školu, roditelje, braću, sestre, poznanike... i nastavile dolaziti, pa čak i posudile knjigu. Ono što se priča u knjižnici, ostaje u knjižnici, takav je dogovor, osim preporuka za čitanje. Njih treba što češće ponavljati svima.

Birajući knjige, djevojke su se često zadržavale pred jednom policom i donosile knjige Sanje Pilić. Nije nepoznato da je ona jedna od spisateljica čije se knjige čitaju i za lektiru i u slobodno vrijeme. A na toj polici doista se ima što odabrati. „Koliko je knjiga ona napisala? Kako može toliko pisati?“ pitaju mlade čitateljice. Donijele smo hrpu knjiga na stol i čitale naslove: *O mamama sve najbolje*, *Jesam li se zaljubila?*, *Što mi se to događa?*, *Hoću i ja*, *Vidimo se na fejsu*, *E, baš mi nije žao!*, *Zar baš moram u školu?*, *Ideš mi na živce*, *Fora je biti faca, zar ne*, *Baš sam hepi!*, *Hoću biti posebnaaaa!*, *Hej, želim ti nešto ispričati!* itd. „Baš zanimljivi naslovi? I nisu debele knjige!“ opet usklici i znatizeljno listanje stranica. Sanja je pridobila čitatelje i naslovima koji zovu na čitanje. Nismo se dogovorile što ćemo prvo čitati. Nisu htjele ni prepričavati sadržaj knjiga jedna drugoj. Htjele su uroniti u priče, same se poistovjetiti s likovima i otkriti krije li se iza zanimljivog naslova i zanimljiva priča.

I tako je počelo druženje sa Sanjom Pilić na stranicama njezinih knjiga. Knjige su putovale od ruke do ruke, od stola do stola, stolca, kauča... Preporuka čitatelja je jača od one napisane. Izgovorene riječi imaju snagu uvjerenja. Na čitanje Sanjinih knjiga nije ih trebalo nagovarati. Njihove velike probleme netko je prepoznao, zanimljivo opisao, pokazao da su važni i dao rješenje, a pri tome ih i nasmijao. „I ja sam se pokušala ugurati u taj pubertet, ali mi nije uspjelo. Čini se da je u njemu dopušteno lupati vratima, ne jesti i odijevati se poput maškare“ (*Hej, želim ti nešto ispričati*). Toliko se priča o pubertetu da je možda postao važniji nego što bi trebao biti. Ponekad zaboravimo kako je to, ali Sanja nije zaboravila. Ona ga uvijek ispočetka proživljava zajedno sa svojim likovima, djevojčicama i dječacima. „Teška depresija. Imam tijelo kita, mozak vinske mušice i nosim u svom srcu tugu veličine Južne Amerike“ (*Sasvim sam popubertetio*). Možda je danas pubertet zaista teže preživjeti. Kao da su se očekivanja odraslih prema djeci povećala, a time i pritisci da budu najbolji u svemu. „Razmišljajući tako, došao sam do zaključka da je život nama petnaestogodišnjacima sve teži. Moramo biti lijepi, pametni, dobro odjeveni, školovani... Hvata me strava“ (*Sasvim sam popubertetio*).

Marija Rašić

Iskustvo čitanja Sanje Pilić u osnovnoj školi

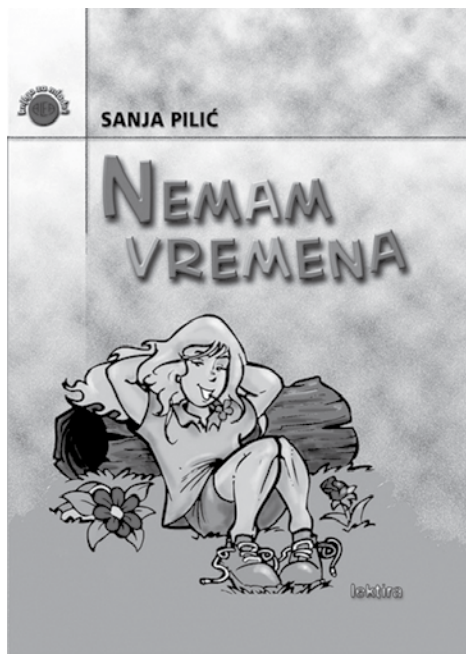
„Sanja Pilić lako se i pitko čita, a djeca je obožavaju i ushićeno gutaju njezina djela.“ Ovu metonimijsku rečenicu čuje se svaki put kada se razgovara o tekstovima ove autorice bilo s učiteljicama razredne nastave, bilo s učiteljicama hrvatskoga jezika u predmetnoj nastavi. Svi moramo priznati da smo jako dobro upoznati s činjenicom kako je prave čitateljske publike među mlađom populacijom sve manje i manje i da ih je jako teško zainteresirati za ono što se nekada zvala lektira, a danas djela za cjelovito čitanje. Pogotovo je jako malo onih koji uzmu štogod iz školske knjižnice pročitati po vlastitom izboru za zabavu i čitanje u slobodno vrijeme. Djela Sanje Pilić prava su iznimka u onome što je danas postalo uglavnom pravilo. Upravo su naslovi književnih djela Sanje Pilić oni naslovi za kojima se ipak poseže i često su to ona djela zbog kojih se zavoljelo čitanje i lijepu književnu riječ.

Književnica Sanja Pilić stvorila je književni opus koji ima širok spektar publike – od slikovnica za najmlađe čitače, priča i romana za mlađu djecu pa sve do romana za onu malo stariju djecu i mlade. Slikovnice su joj redom didaktičkoga tipa gdje dijete kao glavni lik nailazi na neke probleme ili situacije koje treba riješiti i na taj način poučava mladoga čitatelja životnim situacijama. Vrlo slično stvara i priče i romane za djecu i mlade u kojima su glavni likovi redovito djeca s kojima se čitači rado poistovjećuju.

Književna djela Sanje Pilić već su generacijama na popisu obavezne lektire, kako za učenike nižih razreda razredne nastave, tako i za učenike viših razreda predmetne nastave u osnovnoj školi. Provedbom reforme školstva osnovnu školu podijelilo se na tri ciklusa, a Sanja Pilić ostala je u popisima lektire i za one mlade kao i za one nešto starije učenike. Jedno od mjerila uspješnosti nekog autora je i taj ulazak na popis obavezne lektire za školarce jer ako djeca trebaju pročitati određena djela, književno ih interpretirati i naučiti nešto iz njihova sadržaja, znači da ta djela doista imaju određenu umjetničku kvalitetu. Na popisu lektire nalazi se šest njezinih književnih djela. U razrednoj nastavi učenici čitaju *Nemam vremena*, *E baš mi nije*

žao, i *Hoću i ja*. U predmetnoj nastavi na popisu lektire njezini su romani *Mrvice iz dnevnog boravka*, *O mamama sve najbolje* i *Sasvim sam popubertetio*. Roman koji se najčešće obrađuje na satovima lektire je roman za mlade *Sasvim sam popubertetio*. Lektira je to koju čitaju učenici 8. razreda. Inače se obrađuje klasičnom književnom analizom od pojma pubertet preko sadržaja i likova te njihove karakterizacije, raščlanjivanjem odnosa među likovima i analizom problema glavnog junaka romana Luke. U likovima, odnosima među likovima i Lukinim problemima učenici prepoznaju sebe i svoje odnose. Učiteljica hrvatskog jezika koja predaje osmašima kaže: „Moja iskustva s učeničkim čitanjima Sanjinih tekstova uvijek su pozitivna, djeca vole čitati njezine knjige. Nisu im mrske kao ostale lektire. Čitači čak posuđuju i ostale njezine knjige, a kad imaju knjige po vlastitom izboru, nerijetko odabiru njezine. Smatraju da su lake i zanimljive i lako se užive u likove.“ S druge strane, iz učeničke perspektive, stoje riječi jedne osmašice koja govori kako ju je lektirno djelo Sanje Pilić potaklo na čitanje još nekih njezinih djela te da njezine knjige smatra zanimljivim i poučnim. Također je čitajući djela Sanje Pilić naišla na puno likova koji su je po svojim osobinama podsjetili na prijatelje i poznanike. Ona tvrdi da uz djela Sanje Pilić svatko može naći književno djelo koje mu se sviđa, zavoljeti čitanje i početi čitati.

Uz djela koja se cjelovito čitaju, brojna djela Sanje Pilić našla su mjesto i u mnogim današnjim čitankama, kao ulomci ili cjelovite kratke priče. Ona se nalaze u čitankama razredne nastave, ali i u čitankama razreda predmetne nastave osnovne škole. Već oni najmlađi čitači koji se prvi put susreću s tekstovima koje treba pročitati s razumijevanjem odmah budu privučeni čitanju lakoćom Sanjina stila. Učiteljica prvoga razreda osnovne škole ističe da kada je nedavno s prvim razredom interpretirala priču *Rastreseni tata*, učenicima se jako svidjela. „Iako je tekst bio duži (za 1. r.), jako su dobro upamtili sve važne informacije, čak su je bez problema i prepričali. Općenito, učenici odlično reagiraju na njezine tekstove, mogu se poistovjetiti s likovima, a većina priča potiče i razvoj mašte i kreativnost, što je u toj dobi jako važno“, navodi ova učiteljica prvašića. Kada je riječ o ostalim razredima razredne nastave, povratne informacije i reakcije učenika na tekstove iz čitanki (*Hoću letjeti*, *Moja mama* i *Probudi se*) u pravilu su vrlo slične. Njezina se djela učenicima jako sviđaju. Smatraju ih jako šaljivim, zanimljivim i poučnim. Nakon čitanja svake priče učenici mogu izvući neku

poruku. Svaka napisana priča čini im se istinitom i misle da ih autorica temelji na vlastitim iskustvima. Željeli bi da se više njezinih djela nalazi u njihovim udžbenicima. Još jedna od učiteljica razredne nastave o iskustvu čitanja svojih učenika Sanje Pilić kaže: „Učenici 3. i 4. razreda čitali su priče *Znatiželjni Videk* i *Siječanj je, što ću sad*. Učenici pažljivo slušaju i rado čitaju njezine priče o doživljajima vesele, znatiželjne i uporne (tvrdoglave) djece. Teme su zanimljive jer ih povezuju s vlastitim iskustvom. Čista zabava na satu hrvatskoga jezika!“ Kada se najavi Sanjin tekst za čitanje, učenici dolaze sa spoznajom o njoj kao književnici i njezini su im romani poznati i rado čitani. Poznata im je unaprijed i ona sama kao književnica i njezin stil pisanja. Tako često posežu za serijalom romana o djevojčici Maši i njezinim dogodovštinama. Nema učenika koji ne zna tko je Maša, a nema mladoga čitatelja u nižim razredima osnovne škole koji je zavolio čitanje da nije pročitao sve nastavke o Maši koji su dostupni u školskoj knjižnici. Maša je djevojčica koja je njihova vršnjakinja i s lakoćom upijaju njezine literarne dogodovštine iz naslova u naslov. Kako Ivan Kušan ima svoga Ratka Milića zvanog Koko i cijeli serijal romana s njime kao protagonistom kojega vodi kroz avanture iz romana u sljedeći roman, tako Sanja Pilić ima svoju Mašu

Sanja Miloloža

Cjelovito čitanje djela Sanje Pilić u predmetnoj nastavi (2. i 3. ciklus)

Svrha je ovoga rada promišljati o Sanji Pilić kao lektirnoj spisateljici u 21. Stoljeću, onoj čija djela dotiču i oblikuju mlade naraštaje budućnosti, te utvrditi je li čitanje njezinih djela u suvremenoj osnovnoj školi opravdan izbor. Anketa provedena među profesorima hrvatskoga jezika sastavnim je dijelom ovoga rada.

Sanja Pilić kao književni autoritet i kao izbor

Višestruko nagrađivana autorica, odlikovana Redom Danice hrvatske s likom Antuna Radića za osobite zasluge u prosvjeti i kulturi, pojavila se davne 1981. na natječaju za kratku priču u Večernjemu listu, objavila je nekoliko knjiga za „odrasle, romantične i tužne“, što priča što poezije, ali ponajprije je poznata kao autorica brojnih djela za djecu, kako navješćuju već i naslovi njezinih knjiga poput: *Što cure govore? Što dečki govore?, Što mi se to događa?, Jesam li se zaljubila?, Sasvim sam popubertetio...* Nije nevažna činjenica da su njezine knjige doživjele i kazališne adaptacije, što je zgodno u praksi kad odvedete učenike u kazalište, a onda usporedite predstavu s knjigom koju su prije samostalno pročitali (uz dobivene smjernice čitanja ili bez njih, ovisno o profesorovoj procjeni čitalačke vještine i zrelosti učenika u razrednome odjelu). Znaju to biti, iskustvo nam govori, jako dobri nastavni sati u kojima imate osjećaj da djeca uistinu razvijaju svoje *kritičko promišljanje* i u kojima *se osnažuju kao osobe za predstojeće životne izazove*. Stoga, možda je i nepotrebno postavljati pitanja o tome koje su to vrijednosti djela Sanje Pilić što je tvorce nastavnih planova i programa, a kasnije i prve inačice kurikula, potaknulo da ih se izdvoji od djela ostalih pisaca za djecu i mlade i jesu li te vrijednosti stvaralaštva Sanje Pilić dovoljno *vrijednosti* da se zbudu u univerzumu zvanom djelo za cjelovito čitanje u učenika hrvatskih osnovnih škola. Možda je ipak pravo pitanje koliko je u profesorskim krugovima prihva-

ćena Sanja Pilić kao autorica jer – ruku na srce – ipak je profesor taj koji djeci nudi određeni lektirni popis i ako se djelo Pilićeve na tom popisu ne nađe, učenicima će biti uskraćena mogućnost izbora i neposrednoga susreta s njezinim tekstovima. Naime, u praksi to izgleda najčešće ovako: na početku nastavne godine profesori ponude djeci određeni lektirni popis i svako djelo ukratko predstavite kako bi djeca mogla steći uvid u tematiku i imati osnove za biranje. Mnogo ovisi o profesorovu nagnuću određenim djelima: autorica ovoga rada, recimo, uvijek petašima „proturi“ Krilićeve *Šaljive priče i priče bez šale* jer smatra da je to djelo koje se moralo naći na obveznom popisu: toliko im to s mnogo srca i žara predstavi da oni oduševljeno „sami“ odaberu Krilićevu zbirku. Ili, primjerice, izbornu lektiru kojoj je priredila mrežno izdanje *Povedi me za ruku, dida Svena Adama Ewina* (2021.). Pri izboru lektire veliku važnost ima i praktična dostupnost djela, pa se biranje onih knjiga koje su na popisu e-lektira smatra mudrim profesorskim usmjeravanjem učeničkoga izbora. Na neke izbore utječu filmovi (primjerice, *Koko i duhovi*, *Charlie i tvornica čokolade*, *Čudo*, *Put oko svijeta za 80 dana*, *Kradljivica knjiga*, *Tko pjeva, zlo ne misli*, *Djevojčica iz Afganistana*), a na neke kazališne predstave (*Wai-tapu*, *Povjestice / Kameni svatovi*, *Sasvim sam popubertetio*, *Debela*)... no kako bilo, ipak je profesor taj koji daje zadnju riječ tomu popisu. Zato bi, kad govorimo o Sanji Pilić, trebalo razmišljati i o argumentima koji bi profesore privukli na rad vezan za samostalno čitanje cjelovitoga djela. Autoričino dugogodišnje sudjelovanje u literarnim povjerenstvima županijskih Lidrano smotra ide joj u prilog jer se ondje profesori mogu osobno uvjeriti u književničinu neposrednost i empatiju – iako je svaka vrsta izlučnosti na neki način bolna jer ne mogu svi biti predloženi za državnu smotru (o Lidranu bi valjalo napisati temeljit i opsežan rad – op. aut.).

Činjenica je da se Sanja Pilić pojavila u književnosti davne 1981. godine, no od 1990., otkako je objavila knjigu *O mamama sve najbolje*, čini se da iz godine u godinu sve suverenije vlada književnim kozmosom za djecu i mlađe adolescente. Istina, pojavila se tu i njezina, uvjetno rečeno, „muška inačica“ Miro Gavran, koji – iako je riječ o iznimno popularnome dramskom piscu (Teatar Gavran uključuje cijelu njegovu obitelj, a osnovali su ga supružnici Miro i Mladena prije dvadeset godina) – nije zanemario važnost pisanja romana za mladež, štoviše, njegov roman *Zaljubljen do ušiju* na popisu je obvezne lektire za 3. ciklus koju je

u jednom romanu intertekstualno dotaknula Sanja Pilić (Gavranov roman *Profesorica iz snova*)¹.

Eto, Gavran jest na obveznome popisu, a Sanja Pilić nije. Zanimljivo je da Mozaik knjiga ima cijelu Biblioteku *Sanja Pilić za mlade*. Njezine su knjige doživjele iznimno velike naklade, a isti naslovi i nekoliko izdanja. Sanja je Pilić popularna spisateljica, Sanju Pilić mladi vole čitati. Ako išta vole čitati, onda je to literatura kakvu stvara Sanja Pilić. I ako mlađa djeca vole Sanju Polak i doživljaje njezine Pauline, a stariji učenici Nadu Mihelčić, Jasminku Tihi-Stepanić, Melitu Rundek, Silviju Šesto, Pavla Pavličića, Hrvoja Hitreca, Hrvoja Kovačevića, Zvonimira Pongrašića, Zlatka Krilića i Miru Gavrana, moramo ustvrditi, i mislim da nećemo u tome pogriješiti, da knjige Sanje Pilić podjednako vole i dječica koja se školuju u 1. i 2. ciklusu (1. i 2. razred; 3., 4. i 5. razred), i ona koja se školuju u 3. ciklusu (6., 7. i 8. razred). U doživljajima male Maše o kojima Sanja Pilić tka pripovjedni tekst nadahnuta svojom unučicom Mašom, kako tvrde učiteljice razredne nastave s kojima sam razgovarala, mališani vole i slušati i čitati, a o odnosu privlačnosti romana Sanje Pilić za stariju osnovnoškolsku dob provedena anketa govori isto. Recimo, o romanu *Sasvim sam popubertetio* učenici su izjavili: „Nama se knjiga svidjela zato što je dječak naše dobi i jer se radi o zanimljivim događajima. Mi bismo preporučili knjigu jer je zanimljiva.“

Govorili smo o vrijednostima u djelima Sanje Pilić, i to iz pozicije mlađih adolescenata, a ovdje nas je, međutim, zanimalo i ovo: mogu li te iste vrijednosti upakirane u odraslije ruho biti dostatne za priskrblijevanje statusa lektirnoga pisca za srednje škole? U različitim se djelima rabe različite poetske strategije, no ako ih piše ista osoba, pod uvjetom da se u autorovu/autoričinu životu ne dogode neke osobne prijelomnice koje bi utjecale na promjenu osobne duhovne paradigme, vrijednosni bi sustav trebao biti primjeren autorskoj etici i svjetonazoru. Iščitavajući *nedječje* tekstove Sanje Pilić, autorica bi ovoga rada, zaključila je, da slučajno radi u srednjoj, a ne osnovnoj školi, sigurno mogla uvrstiti, recimo, *Tjeskobu šutnje* u 3. ili 4. razred. (Kao što bi, bez ikakva razmišljanja, uvrstila potresnu knjigu *Između*

¹ *Nisam se željela ni s kim upoznavati, uzela sam novu knjigu Mire Gavrana o neakvoj zgodnoj profesorici. Ehb, da me bar nastavnica iz hrvatskoga mogla vidjeti! Još uvijek čitam knjige, iako je to totalno nemoderno, i zapravo sam crna ovca u svojoj generaciji – ne gledam saponice ni reality showove. A i nisam neki televizijski tip, pa se katkad osjećam bendikepirano. Knjige su mi zanimljive.* (Sanja Pilić, *Što mi se to događa?* Mozaik knjiga, Zagreb, 2007., str. 45.)

Moja prva knjiga

Zvonko Benković

Priča o pričama i pripovijedanju

Često sam se pitao kako nastaje priča, kako joj pronaći izvor i prvu riječ koja pokrene bujicu ostalih te kako prepoznati da je neka bolja od one druge jer uvijek se mora izabrati ona koja će se lakše upamtiti. Kao mali zamišljao sam da tamo negdje u nekoj dalekoj zemlji, iza velikih brda i planina, ima kućica u kojoj živi starac ili starica koji po cijeli dan samo sjede i pričaju priče. Nisam mogao dokučiti kako im je to polazilo za rukom, jesu li bili toliko pametni da su im priče jednostavno same dolazile ili su slušali druge ljude, njihove zgone i nezgone i prepričavali na svoj način. Uz to mi nikako nije bilo jasno ni kako sve te njihove i tuđe priče pronađu put od tako pametnih pripovjedača do zainteresiranoga slušatelja koji bi s nestrpljenjem i određenom dozom strahopoštovanja slušao svaku pojedinu riječ kako bi razumio njihov smisao i upamtio sve što je čuo. Ako bi slučajno nešto zaboravio, priča ne bi bila ista, dobila bi novo ruho, a ona čudesna pripovjedna nit negdje bi se zagubila u putu. Samim tim moglo bi se nešto pokvariti ili bi sam kazivač odjednom zašutio jer je zaboravio nešto što nije smio ni za živu glavu ili je napravio propust koji nije trebao. Bilo mi je puno toga nejasno, ali se nisam usudio nikoga pitati da mi barem malo olakša muke.

Poslije toga pitao sam se kako se te iste priče nekako išuljaju iz kuće, prenesu iz usta kazivača do ušiju radoznalih slušatelja, a potom da zainteresiraju onoga trećeg koji će ih odnijeti do grada i ispričati školovanom pisaru. On bi ih trebao zapisati i nakon toga bi same pronašle put do neke daleke tvornice knjiga u kojoj se samo posebne izabrane priče čudnovato otisnu na papir. Kada bi ih otisnuli ne bi ni u snu mogle odmah ići do čitatelja, nego bi dugo stajale u nekoj posebnoj sobi dok listovi sa slovima ne požute i priče dozriju kao babine jesenske *tkunje* na velikom *šifonjeru*. Nakon toga bi godinama čekale da ih netko otkrije, skine prašinu s njih i počne čitati zamišljajući da su samo za njega napisane, da je on imao čast prvi skinuti prašinu sa šarenih korica, osjetiti miris papira i provjeriti jesu

Jadranko Bitenc

Putovanje

Putovanje! Čitalačko ili stvarno?! Sve je u životu začudno lutanje stranputicama gdje su nas dvije-tri stvari obilježile kao osobu u koju smo izrasli jednoga dana.

Moje je počelo na igralištima različitih gradića poput Vrhnike, Vodnjana i Gospića družeći se s vršnjacima! Otac je plutao po vojnim školama: tako se izvukao iz onog osnovnog odgoja svoga djeteta. Mama je gradila brižnost tradicionalnog odrastanja: važno je bilo imati dovoljno hrane za svakodnevnicu dok bi u slobodno vrijeme plovila povijesnim zamasima Zagorkine *Gordane* koja se zaticala između dužnosti prema domovini i osobnih osjećaja. Tako je obiteljski zamašnjak jedne obitelji zvane Bitenc hvatao svoj životni ritam ranih pedesetih. A ti si tek obični, nedorasli klinac koji vjeruje kako je sve što se događa zapravo normalno.

U prve tri godine života u vrhničkoj baraci pristiže i brat Danko, rođen u Ljubljani, jer tada su još, mama i tata, bili simbioza želja i ambicija; taj moj otac iz vojnih škola i ta moja mama u početnim šaradama naslađivanja Zagorkinim svjetovima. Onda slijedi dostizanje vodnjanskih dana koracima i trčkanjem romanskim popločanim ulicama gradića s mirisom bezbrižnoga mora u blizini. Tu su i Titove štafete promatrane s prvoga kata na Narodnom trgu, a onda i ti dočeci s mahanjem zastavicama u Fažani dok se drug Tito penje i ukrcava na brod s kraljicama Grčke ili Belgije na putu do svojih Brijuna. U vodnjanskom vrtiću iskače sjećanje na crteže koji su trebali dočarati radosnu bezbrižnost djetinjstva oslikavajući mamu i tatu: jedan je dječarac žudio za zagrljajem tetice-odgajateljice pa bi samo išarao papir kako bi se što prije ukrcao u njezino toplo žensko krilo. Gospić donosi vrijeme buđenja buntovnika koji žive u zgradi uz glavnu ulicu dok se iza nje, sve do rijeke, te bistre i protočne Novčice, protežu polja i voćnjaci.

A onda, jednoga dana, u zamci svih savršenih bajkovitih početaka, kreće izgradnja novih nastambi: sve to našoj družini iz zgrade stvorilo je otpor. *Kako? Zašto? Tko nam to krade igrališta?* Ma kakve razlike, do tada, bile među nama, krenemo složno i agresivno u sukobe i tučnjave s pridošlicama, klincima čije su obitelji „uzurpirale“ našu slobodu.

Iva Miloloža rođena je 1994. u Zagrebu, gdje je prerano preminula 2020. zbog rijetke i neizlječive bolesti. Studirala je na Nastavničkom odsjeku Akademije likovne umjetnosti u Zagrebu, gdje se našla među 10 % najuspješnijih studenata. Održala je nekoliko samostalnih izložbi i sudjelovala na više skupnih.

Prvu samostalnu izložbu održala je još kao maturantica Grafičkog odjela Škole primijenjene umjetnosti i dizajna (ŠPUD) u Zagrebu – radilo se o seriji Kaštelanovih portreta pod naslovom *Spomenom stiha* (2012.). Vodila je likovne radionice s djecom u Muzeju suvremene umjetnosti u Zagrebu. U doba korone suutemeljiteljica je autorskoga portala za hrvatski jezik u školi *Josipova jezična galerija*. U suautorstvu s majkom Sanjom objavila je dva izdanja *Josipove gramatijke* za 5. razred, posvećenu Ivani Brlić-Mažuranić i njezinim *Pričama iz davnine*, te seriju udžbenika *Hrvatske jezične niti* za učenike 5. – 8. razreda u izdanju Alfe. Za te knjige osmislila je i razvila dva seta likova: prvi obuhvaća Josipa Horvata, njegovu sestru Ivanu i psa Maksa. Drugi je set onaj udžbenički: Klara i Filip kao najbolji prijatelji, članovi njihove obitelji i njihovi kućni ljubimci te prijatelji. Odmalena je izrađivala i likovne priloge za školski list *Čarobna frula*, za koji je izmislila i oblikovala i treći set likova: vilinske novinare Lucijana i Oku, dajući im karaktere, zanimljivu prošlost i posebne vilinske moći.

U slikarskom sazrijevanju bila je zaokupljena portretima, aktovima i sakralnom tematikom. Drugu samostalnu izložbu, *Priče iz dubine*, održala je 2019., a 2022. postumno je organizirana retrospektivna izložba njezinih radova, koja je ujedno bila i otvorenje Memorijala *Aorta neba* kao nagradnoga natječaja za učenike ŠPUD-a, koji je pokrenut prema njezinoj želji da honorarima od svojih ilustracija podupre kreativnost i motivaciju novih naraštaja mladih likovnih umjetnika.

Bavila se i pisanjem poezije, stihova za glazbu (*Vrtlog/Potjeh*), a započet kriminalistički roman o detektivu Martinu zbog bolesti i prerane smrti nije uspjela dovršiti. Osim u tiskanim udžbenicima, kao umjetnica zastupljena je i u mrežnim izdanjima *Maštopis* (2020.), *Aorta neba* (2021.), *SAE, Povedi me za ruku, dida* (izbor), *Spomen tvoga stiha* (2022.) te u dodatku mrežnoga zbornika *Sunčano inje pjesnikinje* (DPHJ, 2022.) posvećenoga Vesni Parun. U pripremi je pjesmarica *fORA ZBORA* koju je ilustrirala tehnikom pastela i gvaša za albume zagrebačkoga dječjeg zbora Kaštelanci.

Majka Sanja posvetila joj je zbirku pjesama *Svevidljiva Iva* (2022.), dok joj je glazbenik Marko Jašek posvetio skladbe *Priče iz dubine*, *Vrtlog (Potjeh)*, *Za nebo rođena (Lana pjeva Ivi)* i *Pjesmu živom pjesniku*.

Više o prerano preminuloj umjetnici doznajte na: <https://bit.ly/Umjetnica-Iva-Miloloza>

Iva Miloloža: *Bajkoviti svijet knjige*

Ratko Bjelčić

Volim te

Za pojedine stvari iz prošlosti misliš da ih se sjećaš čak i kad bi te netko probudio usred noći. A onda, kad te netko pita, potpuno budnog, recimo, u podne, postaješ svjestan da ih se ni uz naprezanje ne možeš sjetiti.

Isto je tako i kod pitanja: „Koja je prva knjiga koju si pročitao?”

E sad, imaš onaj osjećaj da ti je odgovor „na vrhu jezika“, samo što ga nisi izgovorio, kad... Potrebe te svjesnost da ne znaš. I pravdaš to svoje neznanje protokom vremena, svojom vremenšnošću.

U sljedećim trenucima prisjećaš se pisaca koje pamtiš iz djetinjstva: „Kušan, Krilić, Kušec...“, ili: „Zmaj Jovan Jovanović, Branko Ćopić“, ili: „Ela Peroci i njezina nezaobilazna *Maca papučarica*.“ Počinješ se prisjećati i *Škole za pačice male* i pjesmice *Šiš, šiš, šiša lava miš* ili *Kad bi drveće hodalo* ili *Grge Čvarka*. Ali nije postavljeno pitanje koja je prva pjesma koju si pročitao, nego knjiga. A knjiga je puno veća cjelina nego pjesmica. Puno više slova, puno stranica, u vremenu kad si slovkao slogove, borio se s razumijevanjem pročitane rečenice.

I tako, udubivši se u svjesnost prve pročitane knjige, prisjetio sam se i medija kojim sam tada bio okružen. Televizijski program prikazivao se bez boje i bila su samo dva programa, koja se nisu emitirala cijeli dan. Ali radijski program se emitirao. I bez obzira na to čime se tko zanimao, radio je bio uključen i bio je zvučna kulisa. Na radiju se emitirala emisija *Tonkica Palonkica, frrr* i čuvena rečenica kako je u životu najvažnije ne skidati pločice u kupaonici. Urednik i voditelj te emisije bio je Mladen Kušec.

Sjećam se kad sam čuo da u našu školu dolazi baš on. I to kao književnik, pjesnik. To mi je bilo čudesno. Bio sam toliko očaran time da sam osjećao kao da Mladen Kušec baš meni, osobno, dolazi u goste. A gosta ne smijem dočekati bez pripreme. Iako možda njegova zbirka pjesama i nije prva knjiga koju sam pročitao, sjećam se da sam se čitanju njegove knjige najviše radovao i prije samog čitanja.

Bio sam među prvima koji je čekao da počne raditi školska knjižnica kako bih u njoj posudio knjigu Mladena Kušeca. I kad me je knjižničarka pitala: „Želiš li posuditi knjigu *Dobar dan!* ili knjigu *Volim te?*“ bio sam

Danijela Crljen

Prve tuge

Sretne me priče nisu zanimale, nikada im nisam hrlila. Prirodno naginjem tuži, kao da oduvijek slutim da se jedino iz nje može učiti, poglavito o sreći.

Prva velika tuga, a potom i spoznaja o tome što znači biti sretan, dogodila mi se nad *Plavim kaputićem* Mladena Kušeca, prvom „velikom“ dječjom lekturom. Iako ne pamtim detalje dijaloga, jasno se sjećam svih fragmenta lijenog popodneva u kojima patim zbog Spavala što godinama čeka povratak prijateljice od koje se nije stigao oprostiti. Možda se upravo zbog njih dvoje ja danas redovito i pretjerano opraštam, trebalo – ne trebalo.

U danu u kojem sam završila s čitanjem *Kaputića* nije bilo ničeg značajnog, ničeg upečatljivog što bi se trebalo spominjati kasnije u životu, a ja ga, eto, jasno pamtim trideset i pet godina posije. Nije mi u sjećanju ostao zbog majke koja je toga dana peglala mirišljave komade posteljine, ali i danas pamtim majku kako to čini. Baka je toga dana, baš kao i stotinu puta prije toga, nečujno zujala po stanu i iako me njezino zujanje pratilo cijeloga života, pamtim njene pokrete baš te nedjelje. Taj svježiji jesenski dan ne pamtim zbog djedove lule, ali i do danas, kad god mislim na djeda, vidim ga s lulom upravo u trenutku kada sam ja negdje pri kraju knjige, a on me doziva kroz miris duhana i prekida mi čitanje. To listopadno popodne nije zapelo u mom sjećanju zbog tatina hrkanja na kauču, ali ja tatu pamtim baš u toj pozi. U mojoj glavi on uvijek hrče ispred glasnog prijenosa nogometne utakmice koju nitko ne gleda, ali se svi pobune kada ja pokušam isključiti ton. Nikakva je bila ta nedjelja, kad malo bolje promislim, a meni, eto, jedna od značajnijih.

„Hajde, slobodno, stavi jednu rečenicu na zid“, rekla je baka pružajući mi olovku. Uzbuđena zbog ove blagoslovljene nepodopštine, utisnula sam Kušecov citat poviše uzglavlja, tamo gdje odlažemo stvari koje uvijek želimo imati pri ruci. Ne sjećam se koje sam sve rečenice, citate i stihove upisivala u godinama što su slijedile, ali i sada osjećam hladan dodir zida na rubu dlana dok nižem prva slova grafitnom olovkom izgrizena vrha. Sva djeca osjetljiva na pouke u pričama imaju takve olovke. A onda, valjda zbog svih tih tuž-

Antonija Ćosić

Moja prva knjiga

U svijetu bajki lako je ostati. Imaginarni svijet u kojem dobro uvijek pobjeđuje zlo zadržao je kroz stoljeća primamljivost i toplinu. Možda sam zato u odrasloj dobi sudjelovala u edukacijama o psihoterapeutskim pričama. Nisu to nikakve nadripriče, nego se edukacija temelji na vještinama stručnjaka za djecu da se u radu s najmanjima koristimo postojećim pričama da bismo doznali više o djetetu.

Pamtim jednu od lekcija koja kaže da dobra djeca nekad pri uprizorenju priče biraju „odigrati“ nestašne likove koji su možda negativni pokretači priče. Zašto? Jer djeca koja su sklona povijanju pred pravilima ne rade to nužno iz uzvišenih etičkih i moralnih uvjerenja koja će ionako steći tek za dvadesetak godina. Ona to rade jer su svjesna koliko su poslušna i koliko im treba nešto u potpunosti oprečno njihovu karakteru. Da otpuste od sebe taj dio sebe koji zatamljuju, koji im je stran i ne znaju što bi s njim.

Iz te oprečnosti donekle vučem objašnjenje za vlastite misli koje su mi bacale pred oči jednu knjigu nakon upita da pišem o prvim knjigama koje pamtim. Jer lik koju ću podijeliti s vama oprečan je svemu onome što zastupam i u što vjerujem.

Snježna kraljica.

Puno je priča bilo prije nje, a puno i poslije nje. Imala sam sreću da živim u obiteljskom skladu, što se čini iznadprosječno za današnje standarde, pa pamtim priče koje mi je mama pričala i uspavanke koje je tata čitao.

Ali... Snježna kraljica.

Usprkos tome što ne volim zimu. Grozim se egocentričnosti. Napuštanje me boli. Ali bajka Hansa Christiana Andersena iz 1845. godine imala je neku magičnu privlačnost.

Dječak Kay i djevojčica Gerda bili su nerazdvojni prijatelji dok Snježna kraljica nije posjetila Kaya i njemu se u srce nije zabio komadić ogledala. Ogledalo je napravio zli duh Đavo koji se veselio jedino tuzi i zlu koje ogledalo donosi ljudima. Ono bi poružnjivalo sve što se ogledalo u njemu i svi bi se ljudi u njemu činili ružnima. Međutim, kad su ga pokušali odnijeti anđelima, ono sa raspolo na komadiće koji su se raširili cijelim svijetom,

Darija Hofgräff Marić

Boje su u nama

Baka je bila lijepa, puna čari, prava krasotica. Po zanimanju bila je domaćica koja nije samo dobro kuhala i brinula se za svoju unučad, nego i žena koja je puno čitala i nastojala tu ljubav prenijeti na unuke. Nije se s nama nikad igrala, ali je zato ulagala puno truda u odabiru slikovnica, a kasnije i knjiga. Nakon čitanja uvijek je postavljala vrlo teška pitanja i tražila odgovore, ne mareći da smo bili djeca vrtićke dobi. Sva je sreća da sam još u toj dobi, otprilike godinu prije polaska u školu, već pomalo čitala oba pisma. Međutim, ona je i pored toga negodovala da sam spora i da to čitanje mora biti puno tečnije. Tako sam na silu već od malih nogu postala analitična, sklona kritički promatrati ljude i pojave oko sebe, što danas i nije baš na cijeni. Uh, bakice, što mi napravi.

Baka je uvijek patila od rituala, svaki svoj dan je pomno planirala do najsitnijih detalja. Tad mi je to jako smetalo, ali eto, danas sam i sama takva. Ustajala je u ranu zoru, vježbala, odlazila na plac, k Zrinki na frizuru, a nakon toga u knjižaru kod mog tate na prvu jutarnju kavu. On je također bio zaljubljen u književnost, što i nije bilo čudo, jer je imao malu knjižaru na kraju grada. U njoj je imao sve od igle do lokomotive: bilježnice, mirišljave gumice u boji, đačke torbe, ploče i nove naslove knjiga. Bio je to raj na zemlji. Zbog toga i nismo išli u knjižnicu kao svi drugi. Imali smo privilegij svaki put u rukama držati novu i mirisnu knjigu, bez istrošenih i išaranih stranica. Bez mrlja od ajvara ili čokolade. Tata se trudio jednom mjesečno organizirati književne večeri, gdje smo imali priliku upoznati pisce čije smo djela čitali i kasnije kao već odrasli ljudi.

Nakon djedove smrti, baka nije više dolazila k nama. Povukla se u svoj svijet, tugujući za čovjekom s kojim je proživjela punih šezdeset godina. Jako nam je nedostajala tih mjeseci, iako smo bili sretni da se možemo malo odmoriti od teških analiza djela. U toj smo stanci čitali sve ono što nismo prije stigli. Moj brat je obožavao povijesne romane, a ja sam rado čitala bajke braće Grimm, basne Ivane Brlić-Mažuranić i sl. U njima sam pronalazila sebe, uranjala u neki svoj svijet, maštajući otvorenih očiju. To radim i danas, samo kako nekad, tako i danas, u toj mašti nisam princeza, nego ratnik koji se bori i pokušava zaštititi sebe i one slabije. No, moram priznati da polako

Rosie Kugli

Prvi susret s knjigom

Neke ljude u djetinjstvo vraćaju mirisi bakinih kolača, stare melodije, fotografije... Kod mene su to knjige. Imala sam privilegiju odrastati u kući punoj knjiga. Štoviše, Kuglijevih knjiga! Za mnoge naslove vežu me divne uspomene, a prekrasno ilustrirane Kuglijeve knjige zacijelo su me imale čime privući. Vjerujem da su privukle i mnoge druge mlade čitatelje i u njima probudile želju i naviku čitanja (a u nekolicine čak i čitateljsku strast), koja se stječe ili ne stječe u najmlađoj dobi. I dok listam požutjele stranice najdraže mi knjige, sve je tu. Kao u onim davnim, tako davnim danima kad sam se prvi put susrela s tim odvažnim dječakom. Majstorski Kirinov crtež, tako jednostavan, a opet sadržajno i značenjem bogat, vraća me u prošlost, u moju sobicu, u obiteljsku kuću mojih roditelja. Vidim ga tako jasno, svaki detalj „uklesan“ je u mene. Na malenu tronošću sjedi Hlapić, dječarac kuštrave kose, veseo i nasmijan. Ništa tome dječaku nije teško: u desnoj mu ruci postolarski čekić, a u lijevoj, potplatom nagore, cipela koju popravlja. Iznad njega, na zidu, ura s klatnom koje kao da prati ritam dječakovih udaraca čekićem. Na podu pred Hlapićem kutije s postolarskim priborom, par čizama visokih sara i stare cipele koje, očito, čekaju popravak.

Priču na požutjelu papiru Kuglijeva izdanja Hlapića s početka dvadesetih godina prošloga stoljeća pročitala sam nebrojeno puta. Ali uvijek kao da prvi put čitam priču samozatajne književnice rođene u Ogulinu koja je stekla zasluženu slavu u nas i u svijetu kao „hrvatski Andersen“.

Volim priču o hrabrom dječaku koji odlazi od svoga majstora Mrkonje i kreće u svijet, u neizvjesnost, u pustolovinu kojoj ne zna kraj. Odlazi s pouzdanjem u svoju domišljatost, vedar duh i životni elan. Uza nj je i njegov nerazdvojni suputnik, pametni pas Bundaš, spreman s njime podijeliti i dobro i zlo. Na tom će putovanju u nepoznato Hlapić susresti Gitu, djevojčicu koja je, poput njega, otvorena srca i duše, koja kao i on osluškuje i čuje čarobnu frulu djetinjstva i čiste djetinje ljubavi. Oboje snatre o nekom boljem, posve ljudskome svijetu, u kojem nema zloće i mržnje.

U svom djeliću svijeta, oni će dosanjati taj san, a barem na tren oćutjela sam ga i ja, još jednom dočitalvi čudnovate zgođe, taj začudni plod mašte

Nives Madunić Barišić

Od čitateljice do književnice

Dogodilo mi se da se nađem u zemlji čiji jezik ne znam, ni riječ, da u tom jeziku ne mogu čak ni naslutiti kako se čitaju, a kamoli što znače riječi ispisane na samostojećim svjetlećim reklamama, ponad ulaznih vrata uličnih radnji, na sjajnim pločama institucija, ispod kućnih brojeva u ulici u kojoj sam kratko vrijeme stanovala kao prognanica davne 1991. godine. U stanu, koji smo moja obitelj i ja dobili na korištenje od nekih prijateljski raspoloženih tuđinaca, police su bile pune knjiga: Proust, Zola, Dostojevski, Lajos Zilahy. Gledajući u knjige, koje su bile posve nijeme za mene jer mađarskim nikada nisam ovladala usprkos činjenici da mi je prabaka rođena u Vácu na sjeveru Mađarske, osjećala sam gotovo fizičku bol, gluhoću i nijemost, bespomoćnost, agoniju potpune isključenosti. Kao da mi je netko oduzeo i vid i sluh i zatvorio me u tamu i nijemost vlastitoga tijela.

Kakav strašan horor.

Otada nikamo ne putujem bez knjige, barem dvije-tri, za svaki slučaj ako na putu zastanem ili budem prisiljena čekati. Bez knjige i bez papira i olovke nikamo ne putujem, nikada više. Jer u tom mađarskom stanu okružena knjigama koje nisam mogla čitati osjećala sam se kao da ću umrijeti, kao da su me živu zazidali u grobnicu i pustili da se ugušim. Moj očaj bio je opipljiv, gust, umalo smrtonosan.

A čitati sam počela iz prkosa. Svemu je malo kumovala i ljubav, rana, djevojačka. U školu sam krenula posve neuka. Ruka mi je bila žuljevita od užeta za preskakivanje, oguljena od veranja po bakinoj kajsiji, zelena od maslačaka i tratinčica, ali tvrda kada je u nju trebalo ugurati tanku olovku oštra vrha. Papir izderan, špica polomljena, a moj ponos ranjen. Tako su izgledali moji prvi školski dani. Nisam bila u dobru s olovkom, a još manje sa slovima u početnici. Bježala su mi i opirala se. Ona meni ili ja njima, tko će znati. Sjećam se da je zrak divno mirisao, a sunce izazivalo iza prozora učionice u kojoj me ništa nije osobito zanimalo, pa ipak, bila sam ambiciozna. Htjelo mi se biti najboljom ili barem među najboljima. Dobra kao dječak koji je sjedio u klupi pored moje i vragolasto mi se smiješio. Nije se rugao mojim nespretnostima i to me koliko čudilo toliko i veselilo.

Sanijela Matković

Moj prvi susret s dječjom književnošću

Kao da je bilo jučer, sjećam se knjižare u centru Širokog Brijega. U toj knjižari radila je moja majka. Svaki posjet majci, prije ili poslije nastave, bio je istodobno i susret s knjigama koje su krasile police. Gledala sam u te knjige, otvarala ih, listala pronalazeći se u njima. Svaki put kada bih uzela knjigu u ruke osjećala sam se velikom, gledajući knjigu sa strahopoštovanjem. Osjećala sam kako je knjiga nešto posebno, uzvišeno i, zanimljivo, taj osjećaj postoji i danas.

Majka se koristila svakom prigodom kako bi nas darovala slikovnicom ili knjigom. Sjećam se kako mi je za novu 1988. godinu darovala jednu veliku knjigu priča u kojoj je bila i ona o tri mušketira.

Prva knjiga koje se sjećam *Bajke* su braće Grimm. Imala je bijele korice na kojima se nalazio narančasto-zeleni dvorac i likovi iz bajki. U toj „škrinjici“ pronašla sam *Crvenkapicu*, *Ivicu i Maricu*, *Pepeljugu*, *Snjeguljicu* i *sedam patuljaka* i ostale predivne bajke u kojima je, gledano iz današnje perspektive, pohranjena sva mudrost ljudskih međusobnih odnosa, kao i odnosa prema sebi, vrednotama itd. Naravno, čitala sam je tada, ali i puno godina poslije, s istom emocijom. S pozornom uživljenošću u priču i likove. Većinu priča znala sam doslovce prepričati jer sam tu knjigu pročitala najmanje sedam puta u životu. Kao danas i u djetinjstvu sam bila vizualni kupac. Sjećam se kako su me korice te knjige podsjećale na istinu, svježinu, čistoću... Uživala sam u društvu te knjige. Da, u društvu, jer knjiga je živa, u njoj su čovjek, ljudi... iza knjige stoji čovjek, u njoj njegova duša. Zato treba pažljivo birati svaki detalj vezan za knjigu.

Druga knjiga koje se sjećam bila je *Djevojčica sa šibicama* koju sam došla među božićnim darovima. Ta me knjiga pak asocijala na obitelj i emocije koje u njoj gradimo. Kako je čovjek stvoren kao jedinka, ali kao dio društva, kako je potrebno da pronade mjesto u tom društvu, pa i kad je ono hladno, upravo paleći svoje „šibice“. Jer djevojčica sa šibicama nije grijala samo sebe, ona je šibicama razgonila tamu svijeta u kojem istodobno za nju nije bilo mjesta. Ova priča asocija me na Isusovo rođenje u Betlehemu, kao i mnoga rođenja današnjice koja neki ne prihvaćaju.

Bojana Meandžija

Bilježnica tvrdih korica

Nisam potpuno sigurna kako su moji djed i baka došli do te prekrasne bilježnice tvrdih korica. Možda je to čak i majčina prva slikovnica. Ona koja je preživjela radoznale majčine prstiće i koja je čekala nekoga u idućoj generaciji. A sve zato da bi ukazala kako na ovozemaljskome svijetu postoje stotine tisuća, stotine milijuna života koji, planirano ili neplanirano, uvlače svaku poru našega bića tamo negdje kamo odletimo istoga trena kada okrenemo prvu stranicu.

Bila sam malena, svega tri-četiri godine, ali ipak, bila sam dovoljno stara da omirišem, kojiput i da okusim, svijet (nerijetko sam znala gricnuti ili licnuti pokoji list) u koji sam te večeri otputovala. Vatra je pucketala, a u utrobi bakine peći pekao se domaći kruh. Zelene, platnene rolete bile su već navučene, samostojeća lampa oblika okrenutoga kišobrana s crvenom tkaninom obavijala je žarulju koja je bacala crvenkasto svjetlo po prostoriji. Televizor nije radio jer se televizijski program gledao vrlo rijetko – najčešće u vrijeme *Dnevnika* ili ujutro, dok sam s djedom gledala emisije o svijetu životinja. Baka se spustila s gornjeg kata kuće noseći šalicu po kojoj su bili oslikani plavi oblačići. Miris *divke* ispunio je cijelu kuhinju.

A onda mi je baka pružila nešto što u prvi tren nisam prepoznala. Pogledavši bolje (pritom misleći da se možda baka zabunila), uzela sam objema rukama smečkastu, ali šarenu, tvrdu, pomalo već istrošenu knjigu. U prvi mah ta mi knjiga uopće nije bila privlačna. Bila je nekako... stara.

No boje koje su igrale svoj ples po koricama ipak mi privukoše pažnju već sljedećeg trena. Na mjestima je čak nedostajalo boje pa se vidio samo karton od kojeg su sačinjene korice! *Što je ovo?!* Kao da me bilo strah okrenuti prvu stranicu jer niti su korice bile uobičajene niti su listovi bili onakvi kakve sam do tada gledala na knjigama koje bi stajale na policama u našoj kući. Nisam, zapravo, znala što bih s tim šarenim primjerkom na mom krilu. Pogledavala sam baku kao da očekujem neku uputu, pogled ili dopuštenje. No baka kao da je zaboravila što mi je upravo dala. Vrtjela se po kuhinji, vjerojatno i ne sanjajući za kakvo mi je putovanje upravo dala ulaznicu!

Nekoliko sam trenutaka nepomično promatrala knjigu. A onda je prodrila znatiželja. Desnom sam rukom odmaknula korice knjige koja je čak

i svojim oblikom bila drugačija od svih ostalih. Nije se listala zdesna nalijevo, nego se otvarala nagore. U jednom je trenutku iskočila zavjesa. Nju je pratio smeđi starinski ormar. Ormaru su čak i vrata zaškripala od starosti! Istoga trenutka pomaknula se i starinska podna lampa s desne strane sobe novoga svijeta u kojemu sam se upravo našla. Sunce je zasjalo kroz zamagljen prozor slijeva, a drvene stropne grede kao da su se nadvile nad mnom. Tepih je bio prekrasan, prepun boja i toliko mekan da su mi stopala jednostavno utonula u njega. U sobi nije bilo nikoga, ali u jednom trenutku začula sam korake i osjetila miris pekmeza koji se kuhao na štednjaku u drugoj prostoriji (u koju u ovom trenutku nisam mogla zaviriti). Ispod te prostorije nalazila su se slova koja još nisam prepoznavala. Pokušavajući odgonetnuti pokoje slovo, slovkala sam slabo, tek toliko da prepoznam neke oblike riječi koje sam viđala na kojekakvim papirićima i porukama u kući. No slova mi u tom trenutku uopće nisu bila važna. U mojoj su se glavi nizale riječi koje su se iste sekunde pretvarale u rečenice, a rečenice u još nevjerojatnije priče koje su dobivale svoj puni smisao dok sam širom otvorenih očiju promatrala sve te slike i svjetove koji su nastajali preda mnom! *Kamo li sam to došla? Što se događa?* Prstićima sam polako prelazila preko svakog dijela stranice, preko svakog dijela namještaja kao da pokušavam ući

Jelena Miškić

Ježurka Ježić kao pouzdan čitateljski korjenčić

Vjerujem da smo kao ljudska vrsta blagoslovljeni zadržavanjem različitih vrsta sjećanja na različito vrijeme. Kako bi se u Vukovaru reklo, ima nas različitih „fela“ (mađ. fel – vrsta) te će jedni govoriti: „Jao! Kako nam je nekada bilo dobro, nije bilo interneta, više smo se družili, išli na plesnjake, Bože me sačuvaj ove današnje glazbe, pa kako se ta današnja mladež uopće zabavlja, mi smo išli i u kino, kazalište, na književne tribine, a tek što se šetalo po Korzu!“ dok će drugi govoriti: „Ma bilo je užasno vrijeme, kave nije bilo, kocke šećera bivale su kućna blaga, nismo imali novca, bilo je gadno skroz!“ A oni treći samo će odmahnuti rukom i reći: „Ma sve je to isto, sve je to život, bili smo mladi i ništa nam nije smetalo!“

Istina, bili smo jako mladi i ništa nam nije smetalo. Posebno djeci. Kuće u Vukovaru u sjećanjima mog djetinjstva nisu se zaključavale, igrali smo se na bajeru od jutra do mraka, tu i tamo bi se nečija baba dogejala da nas izgrdi koliko smo musavi i glasni noseći pod miškom vanjik (metalna posuda) prepun langošica, krafni ili kruha i masti na koji bi se svi sjatili i grabili što veće komade. Festival sreće bile su palačinke s domaćim pekmezom od marelica ili šljiva. Moja baba Melanija bila je najopakija od svih baba na bajeru. Prije samita nad vanjikom poredala bi nas kao pačice u vrstu i naredila pravac kretanja prema našem dvorištu u kojem bi, kada bi nas sve poredala po veličini, nemilosrdno pustila vodu iz pipe u dugačko crijevo kojim bi polijevala bašču i naredila pranje ruku. Onaj tko nije poslušao iz prve, dobio bi crijevom i po glavi jer ne sluša, uz dodatni prijekor za dječake: „Ajde, ajde, kako ćeš ti u vojsku?!“ a djevojčicama: „Kako misliš takva musava pred momka, tvoja će mi mater reć hvala kad se dobro udaš, ne moraš ti!“

Kada bismo se dobro najeli i napili vode iz istog tog crijeva za bašču, nastavilo bi se igranje do mraka. Kada bih čula očev zvižduk s balkona naše stare kuće, već bi se dobrano mračilo i to je značilo da moram napustiti svoje najdraže prijateljice i prijatelje te uskoro poći na počinak.

Ne sjećam se da mi je išta bilo morskije nego otići prva iz društva. No, pametnije je bilo i otići prva iz društva nego da na kapije izlazi Melanija, ili

Vanda Petanjek

Kako sam za ruku vodila sretnog princa ili gdje sam se sklonila dok je kip plakao (Oscar Wilde: *Sretni princ*)

Samo nikako da se sjetim kako se zvao taj grad...

U pokušaju da se povežem s tekstom iz djetinjstva nisam našla jače uporište od onog koje pamtim isključivo kao zvuk. Prvi dodir s pisanom riječi bio je sve samo ne pisan. Ne tvrdim da nisam listala knjige postavljene iznad bračnoga kreveta svoje majke, ne kažem ni da nisam znala čitati jer već sam kao dijete napamet izgovarala Preverta i pred gostima recitirala: *Kakva sam takva sam baš takva sam stvorena / Pa što sad hoćete?! Što hoćete od mene?!* Ali kad sam se kao dijete gasila sa Suncem i pokušavala zaspati u tamnoj sobi, uz mene su ostajali samo oni koji su govorili mojim malim jezikom: sretni princ i lastić. Zato izgovoreno i danas držim važnijim: iza papira svatko se može sakriti, ali pred izgovorenim svi smo kao pred puškom – nejednaki i mali, uvijek u iščekivanju.

Ne znam čemu sam se nadala umećući kasetu u veliki radio koji je majka dobila na poklon umjesto novca kojim bi platila račune. Malešna sam i nemam kamo osim u sebe. Ulazim zato u tekst, u tkanje, ali nemam knjigu, imam samo zvuk. Ne dodirujem stranice, dodirujem koljena, držim se čvrsto da ne padnem duboko. Dijete koje sluša previše osjeća, no riječ padne na plodno tlo i tama ga ne obuzme.

Ptico, mala ptico, nećeš li još ovu noć ostati sa mnom?

Ako je potrebno, priča je o sljedećem: princ koji je sretan živio u dvorcu, biva nakon smrti uzdignut kao kip, napokon vidi život lišen raskoši te suočen sa siromaštvom, tugom i strahom moli malu pticu da s njega skine tanke listiće zlata i podijeli ih onima kojima je potrebno. Na kraju zatraži da mu kljunom iskopa safire iz očiju i njima spasi djevojčicu od očeve šake.

Bit ću tvoj poslanik, rekla je ptica.

Žrtva je bila velika i laste više nema, oštra studen pomela je grad, kip sretnog princa rastalili su u peći, a srce koje se odupiralo bacili su na smetlište

Branka Primorac

Prva knjiga u mojoj biblioteci*Pinocchio* pa onda sve ostale

Iz najranijeg djetinjstva jedino se sjećam gipsane lutkice, koja je za mene i moje pajdaše iz trešnjevačke dvokatnice bila čudo s pokretnim nogama i rukama. Ne pamtim joj ime, sigurno nije bila Barbie, ali pamtim traumu kad sam je izgubila. Ništa nije moglo zaustaviti suze, pa ni riječi utjehe moje bake Marije – „kupit ću ti drugu, istu takvu“. „Neću“, protestirala sam, „hoću svoju lutkicu.“ „Ali, zašto nećeš, bit će ista kao ona stara?“ Zašto-zato razgovor trogodišnjakinje i dviju najvažnijih osoba u mom životu, majke i bake, zapravo bake tete, završio je izjavom: „Neću, jer sam je tako jako voljela“. Ta teška epizoda završila je sretno jer je odlutala lutkica nađena u dvorištu na prozoru podrumskog stana gdje sam se prije toga igrala s drugom djecom.

Pitam se sada bih li patila za izgubljenom slikovnicom, da sam je imala, koliko za igračkom koja je bila tako sitna da je stala na moj mali dlan. Dugo nisam imala vlastitu knjigu. Nitko nije mislio kako je važno da je imam. Mojoj majci, udovici s nepune dvadeset četiri godine, bez posla i s djetetom koje je tek prohodalo, bilo je sve godine mojeg odrastanja najvažnije da se zaposli, da nas prehrani i utopli. Službenička plaća nije bila neka raskoš s kojom se moglo više od najnužnijeg. Znatno poslije osvijestila sam to vrijeme prisjećajući se jabuke koju smo dijelile kad bi je ona na poslu dobila od nekog trafikanta s gruntom. Naranča, pogotovo banana i štošta drugo bile su nepoznanice na jelovniku. Knjiga kod mame nije imala nikakvu šansu, čak ni za Božić i Novu godinu.

Zadužena za darove, osobito rođendanske, bila je baka Marija, tetka moje majke Adele, udovica bez djece. Trudila se na taj dan nečim posebnim obradovati svoju ljubimicu. Vidjela je u meni sve ono što nije imala, što joj je život uskratio, jedinu kćer koja je preminula od žute groznice još u dojenačkoj dobi, kao i suprug Čeh. Tako sam u malobrojnoj obitelji bez muških članova ostala jedino ja na koju se mogla koncentrirati. Jasno da me je obožavala kao da sam joj unučica.

I kakve veze sad ta ljubav ima s prvom knjigom? Zakratko ću odgovoriti rješenje zagonetke.

Silvija Šesto

Miris slikovnice

Iskustvo čitanja i pisanja, što je uvijek bilo povezano, počinje u mojim najmlađim danima kad sam tako često bila bolesna, pa bi mi otac donosio svježe, mirišljave slikovnice iz nedaleke tiskare. Čim sam počela čitati počela sam i pisati, pa je uz mene uvijek bio blokčić gdje sam zapisivala ideje, što činim do današnjeg dana. Kad sam, kao odrasla, čituckala te ideje, učinile su mi se naivnima, djetinjastima, ali danas, kad sam više nego odrasla, te iste djetinje ideje čine mi se odličnima, jer su očito tako začinjene naivnošću koja se odrastanjem mora osipati kako bismo opstali u zajednici, da se čine kao nešto nenadomjestivo, poput majčina mlijeka. Nakon uživanja u slikovnicama, koje sam više gledala nego čitala, stigla sam vrlo rano na prvo pravo čitanje Balogove *Nevidljive Ive*. Taj mi je naslov apsolutno obilježio djetinjstvo. Toliko sam ga puta čitala da su se korice sasvim uništile, pa sam nacrtala nove. Mnogo godina poslije, kad je jednom prilikom Zvonimir Balog gostovao u knjižnici Kustošija, donijela sam mu na potpis svoju knjigu s „jedinstvenim“ koricama. Nisam samo dobila potpis, dobila sam cijeli jedan mali sastav, jednu cijelu priču, jednu novu priču u stilu *Nevidljive Ive*. Moj autorski idol bio je oduševljen, pa iako smo se i prije susretali, taj put smo dogovorili i suradnju s obzirom na to da su njegove *Male ljudetine* bez obzira na vrsnost teksta ostale „nevidljive“, a ja sam mu ispričala kako sam ih čitala svojoj djeci gotovo toliko puta kao nekad *Nevidljivu Ivu*, pa me je zamolio da napišem predgovor *Ljudetinama*, a koje su se nalazile u sklopu njegovih sabranih djela koja su bila pred izlaskom. Bilo je to predivno iskustvo u kojem sam nakon nebrojenih poslova, a koji su se svi svodili na pisanje, na neki način opisala pun krug i vratila se prvom pročitanoj autoru koji je od slova na naslovnici postao živo ljudsko biće preda mnom.

Bilo je to predivno iskustvo, doživljaj i čast koju sam doživjela iako nisam imala sreće da me u školskim danima autor posjeti u školi, ali i danas pamtim mnogobrojne susrete s književnicima koji su nas posjećivali. Čini mi se da su nekad književna gostovanja u osnovnim školama bila češća, a sada su se susreti s književnicima prebacili na narodne knjižnice.

Tijekom dugih godina gostovanja ponavlja se jedna te ista priča koja se svodi na želju, ali očito ne i na volju, da se usustave posjeti književnika

Marinko Plazibat

Dajte nam knjige mekoga uveza

Prema mnogim istraživanjima, u odnosu na zemlje s kojima se nastojimo uspoređivati, u Hrvatskoj knjige (*umjetničku književnost*) čitamo premalo pa nije čudno – premda to nije jedini razlog – da i rezultati testova razumijevanja pročitanaoga koje pišu naši učenici razočaravaju, a komentari odraslih na društvenim mrežama često užasavaju. U konkurenciji drugih umjetnosti, a osobito novijih, audio-vizualnih i digitalnih medija, ali i sporta i „umjetnosti“, koji često *pokrivaju* manje ili više ista područja čovjekovih potreba – za zabavom, duhovnim obogaćivanjem, komunikacijom, učenjem i dr. – knjiga ima bitno sužene šanse privući *korisnike* u odnosu na razdoblja prije pedesetak godina. Svima nama koji se knjigom bavimo jasno je da je pojedine njezine osobitosti po kojima se razlikuje od drugih umjetnosti/medija i posljedične učinke nemoguće u potpunosti nadomjestiti ili nadmašiti. Stoga je i odgovor na pitanje kako knjiga može zauzeti značajnije mjesto u našem društvenom životu i u životu pojedinca, a osobito mladih, iznimno važno neprekidno tražiti.

Odgojno-obrazovni sustav, već po svojoj definiciji, mjesto je gdje se sustavno utemeljuju znanja, stječu navike, oblikuju odnosi, preispituju vrijednosti, opismenjuju ljudi u nekome društvu... Pa tako i mjesto gdje se nešto može ozbiljnije, sveobuhvatnije mijenjati. Osim što treba uvesti znatno više obveznoga ranoga institucionalnoga čitanja, u vrtiću i školi – o čemu nam nedostaje vrlo ozbiljna široka stručna rasprava i određeni iskoraci, što neće biti lako provesti uz očekivanu dodatnu agresiju zagovornika STEM područja, proizvođača i prodavatelja mobitela, računala i sl. te njihovih (financijski stimuliranih) medijskih oglašivača – trebalo bi nam u školama i više sati nastave hrvatskoga jezika jer ona, dakako, u svemu tome ima iznimnu ulogu. Naravno, moglo bi se ovdje više govoriti o cjelokupnom kurikulu, no ovaj put suziti ćemo polje zanimanja na lektiru – kao njegov sastavni dio, važno sredstvo ostvarivanja ciljeva, ali i svojevrsno zrcalo i školske strategije i stanja pismenosti – i pritom pokušati prepoznati pogreške koje bi mogle imati značajne povezanosti s problematikom (ne)

čitanja u našem društvu te predložiti neka rješenja kako bi se negativni trendovi zaustavili.

Ukratko, kao učitelj hrvatskoga jezika s 30 godina staža, mogu navesti svoj sažetak. Za početak, treba nam znatno više novih naslova na popisu lektire (danas se to službeno kaže *djela za cjelovito čitanje*), treba ih redovito obnavljati, a to niti je teško ostvariti niti je skupo. Lektiru moramo doživjeti prije svega kao *radni materijal* da bismo stvorili *zaljubljenike u čitanje*, a to možemo uspjeti samo ako je taj materijal *konkurentan* – ako je vrijedan, privlačan (ali ne površan), aktualan te brzo i lako dostupan. Takav književni tekst, ako želi imati mnogo mladih čitatelja, nema izbora – mora imati osobine novih, djeci i mladima privlačnijih medija, a pritom što više razvijati svoje osobitosti i prednosti.

Čitatelje gubimo već u osnovnoj školi

Prošlo je nekoliko desetljeća otkad je pisac i znanstvenik Pavao Pavličić, stručnjak i za starija književna razdoblja poput manirizma i baroka, predložio da učenici u prvom razredu srednje škole, dok još uvijek stječu i razvijaju svoje zanimanje za čitanje, kao lektirna djela čitaju (suvremene) *krimiće* i *ljubiće* jer su njihove teme i način pisanja bliski njihovomu životnome i čitateljskome iskustvu. Međutim, dijakronijski/kronološki pristup, u kojemu se započinje s *Antigonom*, *Ilijadom* i *Odisejom* i kojemu je osobnost učenika ovisna o dobi, zrelosti i iskustvima sporedna, zadržao se u srednjoj školi u obradi lektire sve do donošenja novoga kurikula hrvatskoga jezika (2019.); sada učenici u prvome – i svakome sljedećem – razredu mogu čitati i suvremene autore (drugo je pitanje koliko ih i čitaju). Ali ovo zakašnjenje u prihvaćanju logičnijega i efikasnijega modela sada je već podrazumijevalo i jedan veliki, odgodom akumuliran ustupak, uvjetovan i drugim razlozima: značajno je smanjen broj naslova koji učenici trebaju čitati, kao i broj stvarnih čitatelja.

U srednju školu dolaze za čitanje knjiga nemotivirani učenici i zato što se u osnovnoj školi, gdje je to i važnije, desetljećima nedovoljno uzima u obzir učenikova osobnost. Naime, premda su predlagatelji popisa lektire koje učenici čitaju u pojedinim razredima redovito imali na umu učenikovu emocionalnu-spoznajnu zrelost, knjige koje su čitali nisu im nudile još nešto iznimno važno – snažnu generacijsku *iskustvenu bliskost*. Zbog tro-

me nadopune državnih popisa novim naslovima i zbog sporoga obnavljanja knjižničnoga fonda, u većini se škola popis lektirnih djela desetljećima mijenjao vrlo, vrlo sporo/malo. Stoga su mnogi učenici još krajem 20. ili čak i početkom 21. stoljeća čitali, primjerice, današnjem prosječnom čitatelju tinejdžerske dobi objektivno dosadnu i suvišnu *Branku A. Šenoa*.

I mnogi drugi naslovi ukazuju na to kako se zapravo više vodilo računa da se zadovolje književnopovijesni kriteriji pojedinih znanstvenika negoli potrebe učenika: Šaljive narodne pripovijetke, desetljećima obvezna lektira za peti razred, definitivno teško mogu nasmiјati one kojima je bila, zapravo, nametnuta; obvezni *Koko u Parizu* velikoga Ivana Kušana svake godine *petasima* je postajala sve više (pre)dugom knjigom; događaji i okolnosti u kojima žive likovi iz obvezne *Vode* Vladimira Nazora ili također obveznoga Šimunovićeve *Alkara*, ili Kolarove *Breze*, nešto je što je četrnaestogodišnjacima desetljećima udaljeno i, možda paradoksalno – *nerealistično*. Međutim, pritom im to nije ni *fantastično*, nešto što ih potiče zamišljati, *otići u taj svijet*, i rijetko komu uspijeva poistovjetiti se s nekim likom.

Čitati kraće tekstove i čitati – češće

Novi, suvremeniji naslovi pristizali su presporo. Većina osnovnoškolaca ima i sada barem 50 posto lektirnih naslova koji su napisani prije više od 50 godina te možda 1-2 naslova po razredu koji su napisani u posljednjih 30 godina. (Odgovorni za ovo često su i mnogi promjenama neskloni učitelji jer i sada ima novijih knjiga koje su već trebale i mogle biti na popisu.) Odraslom čitatelju ovaj podatak možda je neozbiljno spominjati jer on nije estetski kriterij. Kao što i *ne sviđa mi se* ili *oduševilo me je* kao dokaz da neko djelo jest ili nije kvalitetno ne možemo prihvatiti kao odgovor ni književnog kritičara ni učenika. Međutim, kad privlačimo i razvijamo čitatelja iznimno je važno da komunikacija učenika s književnim tekstom od prvih stranica što više bude *pozitivna*, da mu likovi, događaji i konteksti budu bliski, privlačni, zanimljivi. Ako će se to (možda) dogoditi tek na satu interpretacije lektire, *užiće u tekstu* neće imati mnogo šanse. *Lektira iz vrećice*, *Sudnica*, *Kod psihoterapeuta*, *Fejs profil Adriana Molea*, *Agencijske ponude organizacije maturalca*, *Naša alka* samo neki su od mnogobrojnih stvaralačkih zadataka kojima učitelji svakodnevno osuvremenjuju nastavu i tako nastoje povećati

zanimanje učenika za književni tekst. Nažalost, to je često i način da mnogi učenici tekst „pročitaju“ (obilno) preskačući stranice te da se *prava interpretacija* – s tumačenjem i vrednovanjem teksta – preskoči jer za nju onda nema vremena.

Valja ponoviti: novim naraštajima bliska su neka nova iskustva, a pritom su dominantna – vjerojatno čak i u odnosu na obitelj, osobito kad je riječ o tinejdžerima – ona vezana uz nove tehnologije i digitalne medije, uz način njihova funkcioniranja i djelovanja. Iako nisu nužni da bi književni tekst bio zanimljiv, svakako je obeshrabrujuće čitati 8 lektirnih naslova u kojima se ni jednom ne spomene mobitel, računalo, društvena mreža, računalna igra. A kamoli da su stvoreni likovi koji kao *genetski kod* imaju vidljivo upisana iskustva i njihovih utjecaja. Osim što mora biti objektivno kvalitetan, sviđalo se to nama ili ne, važno je da lektirni tekst barem ostavlja dojam suvremenoga teksta. Pritom nije riječ samo o onome što obično podrazumijevamo pod tematsko-idejnim i jezično-stilskim obilježjima, nego i obilježjima (dobrodošle *nove*) književne vrste. Naime, učenici – koji trenutačno malo čitaju – trebali bi čitati kraće tekstove i trebaju ih čitati – češće. Baš kao što su naviknuti s novijim medijima.

Godine čitanja

Promjenu bismo mogli uvesti u razdoblju od nekoliko školskih godina: umjesto sadašnjih 8 (pretežito) romana, učenici bi na kraju toga razdoblja u svakom razredu (osim u prva dva, kad taj broj treba biti manji) čitali i interpretirali 7-8 kraćih i 4-5 duljih lektirnih naslova; svake godine postupno bi se jedan dulji zamjenjivao dvama kraćim naslovima. U svojoj školi učitelji obvezno biraju po dva nova naslova koje žele za lektiru i dobivaju ih u knjižnice u dovoljnom broju primjeraka te ih uvrštavaju na svoje popise. Dakako, ovako nešto nije moguće ostvariti bez ozbiljne potpore. Logično bi bilo da nositelji projekta, kojemu radni naslov može biti *Godine čitanja*, budu Ministarstvo znanosti i obrazovanja, koje treba donijeti i određene formalne odluke, te Ministarstvo kulture.

Kao poticaj stvaranju većega kvalitetnog bazena naslova, koristilo bi nam da ova dva ministarstva barem sljedećih pet godina raspisuju anonimni natječaj za suvremenu lektirnu knjigu, duljine 40 – 80 kartica, na kojem bi po tri izabrana naslova za svaki odgojno-obrazovni ciklus (1. i 2.

razred; 3., 4. i 5. razred; 6., 7. i 8. razred) bila poslana u jednom primjerku u sve školske knjižnice. Ti bi naslovi bili u ravnopravnoj konkurenciji s naslovima koje prethodne godine možda nisu izabrani, ali i s naslovima koje su mimo ovoga natječaja objavili drugi nakladnici – uključujući, daka-ko, i strane pisce. Osnovni smisao svega ovoga je u tome da učenici žele i trebaju čitati nove naslove, učitelji se tome moraju prilagoditi, odnosno i sami se mijenjati, a sve pisce, osobito mlade, treba osnažiti – svi imate šansu i pozvani ste pisati za mlade čitatelje (novo i drukčije); oni trebaju vas već sada, a vi njih i kao odrasle čitatelje. O tome što učiniti sa srednjoškolskom lektirom više mogu govoriti nastavnici koji s njom imaju više iskustva, ali mislim da treba potražiti rješenja na tragu ovih za osnovnoškolce.

Ako je doživljavamo kao radni materijal, lektirna knjiga ne mora biti skupa: tiska se u mekom uvezu, a nakladnik izabranih knjiga bira se na javnom natječaju. Tvrdi uvez nema smisla; nakon 8 – 10 godina bit će nam nužni većinom novi naslovi.

Napomena: Osnovnu ideju ovoga teksta podržali su dosad svi oni kojima sam je izložio ili dao na čitanje cijeli tekst – moji učenici, više kolegica učiteljica i nastavnica, nekoliko mlađih književnika te troje sveučilišnih profesora.

Iva Miloloža: Školske simpatije

KNJIGA U FOKUSU

Ludwig Bauer: *Dvostruki život*

Eve Braun

U povodu Nagrade "Ksaver Šandor Gjalski"

Lidija Dujić

Njihova Marija, njegova Eva

Dvećnaesti objavljeni roman Ludwiga Bauera *Dvostruki život Eve Braun* već je od naslova – nominativnog i narativnog – izrazito *klikabilan*. Eva Braun, stvarna ili fiktivna, recepcijska je *udica* na koju nije teško uhvatiti današnje čitatelje dezorijentirane između publicistike nabujale u potrazi za bizarnostima koje bi objasnile njezinu ulogu u njegovu ludilu i nekoliko wikipedijskih natuknica o Hitlerovoj ljubavnici i supruzi nepunih 40 sati, ali i navodnoj inicijatorici najgorih ideja koje je pokušao realizirati – pri čemu ovo *navodno* najbolje ovjerava pouzdanost izvora. To što znamo ili mislimo da znamo o stvarnoj Evi Braun nije daleko ni od starozavjetne Eve i njezine navodne jabuke jer u oba primjera tek parafraziramo obrazac prema kojemu je njezina/privatna *her-story* odgovorna za njegovu/javnu *his-story*, u linearnoj naraciji službene povijesti. Kako novopovijesni roman destabilizira takav pristup, među ostalim, otvaranjem mjesta za izostavljene/subalterne glasove Drugih, tako je premisa od koje Bauer polazi u ovom romanu – književno potentna inverzija: ako je prva Eva nastala iz njegova rebra, zašto neka naša Eva ne bi nastala iz njegove riječi...

Bauerova Eva Braun, rođena kao Marija Markoff, čini prijateljsko-ljubavni trokut s Emilom Milerom i Bojanom Braunom. Premda je od prvog dobila ime, a od drugog uzela prezime, biti Evom Braun njezin je izbor, sa svim konotacijama koje to ime otvara. Koliko naslov romana komprimira i žanr i poetiku, potvrđuje upravo impostacija njezina lika kao književni odgovor na pitanje što je uopće identitet ili po čemu je onaj stvarni, povi-

jesno valoriziran, stvarniji od književnog koji p(r)okazuje njegovu moguću genezu. Bauerovi protagonisti, generacija rođena 60-ih godina dvadesetog stoljeća, dovoljno daleko nakon Drugoga svjetskog rata da bi uopće uzeli u obzir mogućnost nekoga novog rata – kako vremenom priče, tako i vremenom teksta dovedeni su u situaciju da Domovinskim ratom rješavaju pitanje *stvarnog* pobjednika Drugoga svjetskog rata, cirkularnom umjesto linearnom poviješću. U fleksibilnom srednjoeuropskom toponimu – Gradecu – u kojemu su se već *prepoznali* mnogi gradovi u prethodnim Bauerovim romanima, ovaj put možda ima nešto više Siska (Naselje, Periferija, Tvornički vjesnik); još konkretnije, u liku prijatelja novinara, dopisnika *Večernjeg*, „koji je znao sve“ pa i njega znaju mnogi – a što bi preko stvarnog novinara Zdravka Stržića moglo opet sugerirati autobiografičnost Bauerova romana. Priča počinje 80-ih godina dvadesetog stoljeća, u atmosferi sasvim izvjesnog zalaska socijalističkog *systema* koji se još verbalno održava parolama „I poslije Tita, Tito!“ ili „Računajte na nas“. Iako nosi izraziti generacijski predikat, Balaševićeva pjesma pritom je parafraza politike koja je „zvučala prilično uvjerljivo i iskreno, ali se ponavljanjem uvjerljivost izlizala“. Uopće, Bauerove osamdesete svoju autentičnost duguju jeziku političke nekorektnosti bez kojega bi bile sasvim bezbojne. Književni *revival* doživio je tako, primjerice, Šaban, čuvar nedovršenih socijalističkih zdanja, koji očekivano svaki l izgovara kao lj; potom djevojčice u vrtiću u koje se Emil zaljubljuje i odljubljuje, a grupno su skicirane deminutivnim imenima Mandica, Vesnica, Božica, jednako kao što će u studentskim danima neke kolegice biti opisane seksističkim žargonom (mačke, naočarke, nakindurene Splićanke); uz imena funkcionara koja sama već u potpunosti zaobljuju likove, poput ravnateljice Ružice Grmadin, odnosno druga Petra Brauna ili čika-Pere; konačno, i Bojan Braun, ma kako „stvoren za ovo vrijeme“ ipak Jugoslaven koji tek mora „osvojiti hrvatstvo“, od školskih dana ijekavizira svako e pa govori „primijer“, „čovijek“, „htjeo bi da učestvujem“. Dokaze kako jezik konzervira vrijeme, ili obratno – kako vrijeme manipulira jezikom, a literatura mu sasvim prirodno dopisuje ironiju, Bauer oblikuje i za novi politički sustav. Prije nego što ovaj roman postane možda predmetom „kulture otkazivanja“, izdvojit ćemo dva takva primjera:

„Predavanje je bilo zakazano u povijesnom gradiću nedaleko Karlovca, u prostranom župnom dvoru u čijem je sastavu bila i dvorana mjesnog ogranka Matice hrvatske kojem je pak na čelu bio i sam prečasn gospodin

župnik Josip Tandarović, uz ostalo ugledni pisac koji bi i u crkvenoj hijerarhiji postigao znatno više da njegova veza s plemenitom Barbarom Klemenčić, tajnicom matičina ogranka, a blagoslovljena trima krasnim dječacima, nije bila javna tajna.“

„Dvojica su postavljala pitanja na nekom neobičnom jeziku, s čudnim arhaizmima kod kojih se čovjek morao zamisliti da shvati što znače. Poviestna zbiljnost! Rodoslavne pripomendbe! Ali Eva je odgovarala glatko, bez krzmanja, ona je sve to razumijevala unaprijed. Nakraju pljesak ju je ispratio s pozornice, a okružili su je ljudi uglavnom u tamnim majicama ispod tamnih sakoa, neki su se isticali manjkom po kojega od prednjih zuba dok su nešto uglas žamorili.“

Pozicionirana između neambicioznog Emila koji svima želi biti potpora, pa nije materijal za brak, nego samo za ljubavnika, i preambicioznog Bojana koji uvijek zna pronaći „zaobilazna, a djelotvorna rješenja“, hrabra i drska buntovnica Marija Markoff, koja nije dopuštala da emocije diktiraju njezino ponašanje, gradi svoju moć na biologiji; strategijama i taktikama

Nada Đerek

Udesnost likova u povijesnom preobražaju

Dvostruki život Eve Braun, proza je Ludwiga Bauera u kojoj susrećemo tri glavna protagonista, međusobno isprepletena u ustroju i kompoziciji dvanaestog po redu novopovijesnog autorova romana i devetnaestog u stvaralačkom nizu. Pred sobom imam doista prohodan, savršeno napisan i ne manje zanimljiv roman (unatoč velikom broju likova – koji usput pristaju uz glavne, kao neodvojivi u potvrdi njihovih karakterizacija) u kojem likovi svaki za sebe i u međusobnom prožimanju i odnosima ostvaruju neprijepornu estetsku, jezičnu i žanrovsko-stilističku kvalitetu i vrijednost.

Svaki od glavnih likova, poimence, Marija Markoff / Eva Braun, Emil Miler i Bojan Braun, ima svoju ulogu i svatko po sebi je dostatan, a u međusobnim odnosima, svaki na svoj način, potom i svi skupa, u cjelini, zapravo se očituju iz senzibiliteta jednog vremena na prekretnici, svojim svjetonazorima, osjećanjem života i shvaćanjem svijeta koji su nedvojbeno izvorni, autentični i koji pripadaju (ništa manje) prepoznatljivoj autorskoj osobnosti (koliko god se, dok prolazimo kroz tekst romana, činilo da zapravo autora nema i da je dobro skriven iza svojih likova, njihovih sudbina, stavova, postupaka, borbi, emocija, ili problema).

U kojoj je mjeri to zasluga naslova romana, nedvojbeno intrigantnog i simboličkog, to čitatelj ne može ni zamisliti sve dok ne iščita do kraja sudbine sva tri lika koje su međusobno prožete u neraskidive veze i zadane odnose još iz djetinjstva, nikako nebitnog razdoblja što ih je formiralo, usmjerilo prema daljem tijeku života i odrastanja.

Od početka naznačenog prepoznatljivog motiva „prve žene“ iz Biblije, Eve (imena izgovorena u najintimnijim trenucima prvih seksualnih iskustava Marije i Emila), kako ćemo tek poslije vidjeti, to ime Eva (koje će Marija prihvatiti i službeno promijeniti) prerast će u dobro promišljen, proračunat projekt te u drugu simboličnu i značenjski potpunu suprotnost u funkciji njezine transformirane ličnosti. Autor barata književno-stilskim figurama i alatima, humorom, ironijom parodijom i groteskom, razrađenim i do kraj-

njih granica snažne potrebe ljudske identifikacije sa sadržajem, (nikako sa suštinom), a u kojoj je mjeri tome pridonio povijesni razvitak jednog nemilog vremena u kojemu je niska vibracija i raspojasana mašta zatvoren krug koji hrani sam sebe, koji je pušten s lanca, kao akutni egomanični poriv – o tome ne možemo sa sigurnošću kazati, jer se s vremenom i usložnjenosti problema i izazova u našem svijetu, u našem dvorištu, ne naslućuje jenjavanje. Međutim, duhovno-poetička konzistentnost i profiliranost pripovjedačkog umijeća neupitne su vrijednosti ove knjige i već sada osjećamo i uvjeravamo se u punu zrelost književne osobnosti Ludwiga Bauera, autora čiji je roman samo djelić ogromne slagalice koji se ugrađuje u mnogim prethodnim njegovim romanima.

Logika fabuliranja i komponiranja cijelog ovog romana nameće se odmah u njegovom početku. U djetinjstvu. Kao polazišnoj točki od koje poslije (provincijski gradić koji svojom društveno-političkom hijerarhijom ne zaostaje za bilo kojim sličnim industrijskim gradićem u tadašnjoj socijalističkoj državi i koja je stup svih međusobnih odnosa i međusobnih prožimanja) likovi ne mogu, sve i da hoće, izbjeći svoju biološku uvjetovanost. Odgoj roditelja je takav, iako nesvjesno nametan, obrazac je njihovoj djeci, prema čemu se zapravo i formiraju njihove tipološke odrednice, ako ćemo se odmaknuti i u sferu književnog stvaralaštva, utjecat će i na formiranje tipova likova, prvenstveno u ovom romanu. Izmišljeni Gradec, dakle nepostojeći toponim na zemljovidnoj stvarnosti (koji može biti na bilo kojem drugom mjestu ovih prostora), izgrađen je tako da predstavlja gradić u provinciji, mirno industrijsko mjesto s naseljima oko tvornice, kroz koji se ne zamjećuje ni prolazak godišnjih doba, ni neka veća društvena pomjeranja, ali s uobičajenim sadržajima, ispunjenosti životom – mjesto tipično za kasni socijalizam osamdesetih godina prošlog stoljeća. Time imamo jasan pregled djetinjstva i srednjoškolskog školovanja sva tri junaka ovog romana. Ukratko, rasli su i odgajani unutar socijalističke društvene ambijentacije. Jak simbolički naboj javlja se u trenucima, iako naizgled površno, gotovo minimalizirano, i tek kada progovori buntovnost jednog od likova, Bojana, koji će pokušati ići protiv struje uvjerenja svog oca, naglašenog protivnika političke privilegiranosti, što će se kasnije pokazati upravo sudbinskom odrednicom ambicioznog mladića. Najprije snalaženjem u okolini, ali može se reći donekle i uspješnim završetkom gimnazije te prodorom u omladinsko rukovodstvo. A kasnije, naravno, kako apetiti budu rasli, stva-

Iva Mirčić

Život pojedinca u vremenu velikih promjena

Ludwig Bauer svima je znan kao jedan od najcjenjenijih i najnagrađivanijih suvremenih autora. Na radost svojih čitatelja, on je također iznimno plodan pisac. Njegovi romani, zapaženi i od čitatelja i od kritike, višestruko su nagrađivani.

Ludwig Bauer ispisao je mnoga djela, bavio se prevodenjem, kritikom, analitikom, radio kao profesor, učitelj, urednik, scenarist i kolumnist. Velik broj djela napisao je za djecu. Ipak, on je prije svega znan kao romanopisac. A ako bismo htjeli biti još precizniji, onda bismo rekli da je njegova specijalnost upravo novopovijesni roman.

Njegovi su romani nagrađivani najznačajnijim domaćim književnim nagradama. Tako je za roman *Zavičaj, zaborav* nagrađen nagradama Meša Selimović, Fran Galović i Kiklop, a roman *Muškarac u žutom kaputu* nagrađen je Nagradom Vladimir Nazor.

Svojim posljednjim romanom *Dvostruki život Eve Braun*, objavljenim u travnju ove godine u nakladničkoj kući Fraktura, Bauer nastavlja širiti svoj novopovijesni opus.

Dvostruki život Eve Braun roman je podijeljen u tri dijela. Sam naslov već je dovoljno intrigantan, zapitat ćemo se o kojoj se tu Evi Braun radi. Podsjetit će nas roman naslovom možda i na naslov jednog drugog djela, romana Angele Lambert, *Izgubljeni život Eve Braun* (Naklada Ljevak, 2007.).

Ipak, Bauerova Eva nije ona Eva na koju smo prvo pomislili pročitavši naslov, ali to ime presudno je za njezin lik.

Roman prati odrastanje i sazrijevanje tri podjednako glavna lika: Eve, Emila i Bojana. Prijatelji iz djetinjstva, suradnici, ljubavnici, suborci, suputnici i supatnici, mogli bismo reći da su to neke od presudnih uloga u kojima se nalaze u međusobnom odnosu. Njihove se uloge mijenjaju prateći dinamiku koju diktiraju vrijeme i okolnosti. A oboje, i vrijeme i okolnosti, u ovom su romanu od presudnog značenja.

Naime, radnja obuhvaća razdoblje odrastanja generacije rođene šezdesetih godina prošlog stoljeća, osamdesete kao godine njihove mladosti i raz-

doblje o kojem se i danas govori s mješavinom nostalgije i ushita i devedesete kao godine nemira, rata, velikih promjena, kolektivnih trauma, propasti jednog sistema i rađanje drugog.

Roman daje detaljan, uvjerljiv uvid u život pojedinca koji se odvija u turbulentnim vremenima velikih povijesnih događaja, kojih nitko nije pošteđen i od kojih se gotovo nitko ne može zaštititi. Mijenjaju se prilike, mijenjaju se i likovi, prisiljeni su uloviti se ukoštac s onim što im veliki događaji bacaju pred noge. U takvim prilikama do izražaja dolaze njihovi karakteri, sve one osobine od kojih su satkani, uočljivijim postaje ono što ih pokreće, njihove ambicije, svijest i savjest.

Bauer je slojevito i vješto pred nas donio atmosferu ne tako davne prošlosti i klizeći kroz poglavlja, jasno nam je zašto je on majstor romana.

Osim tri glavna lika, koja su autoru sjajno poslužila kao model različitih osobnosti, a svatko od nas poznaje iz života bar po jednog takvog, roman je bogat i mnogim drugim živopisnim likovima, koji se pojavljuju tek na trenutke, za potrebe priče.

Bauerov pristup delikatnoj povijesnoj, ratnoj zbilji je drugačiji. Čini se da se tu zbilju nitko ne trudi prikazati toliko slojevito, s toliko nijansi i detalja, kao što to čini on.

On priču gradi strpljivo, čitatelj osjeti da autor točno zna kamo ide i prepušta mu se, vjerujući literaturi koju ima pred sobom. A mnogo je toga za pripovijedanje.

Sve teme kojih se Bauer u romanu dotiče poznate su nam kroz vlastito iskustvo ili bar kroz priču o tome. Privatizacija, korupcija, veze, nepravda, podobnost koja vazda pobjeđuje sposobnost. Sve to Bauer savršeno istančano ispisuje i vidimo da ni danas, u našoj svakodnevnici nije znatno drugačije. Pomoću romana možemo vidjeti kako je i gdje sve to počelo.

Vidimo kako izgleda nepravda, kako prolaze likovi poput Petra Bauera, koji je cijeli život čvrsto vjerovao u svoje ideale, od kojih je poštenje bilo najveći. I to onaj krajnji oblik poštenja koji drugi ne mogu razumjeti i gotovo ga ismijavaju. Koliko stvari postaju ozbiljne, kako se brzo ideali ruše, možemo pratiti kroz ovaj lik koji na kraju gubi svako povjerenje u budućnost, kojeg je snašlo ono što snađe velik broj ljudi što se u velikim prevratima jednostavno ne snađu i naposljetku „nakon godina svog optimizma od optimizma umore“.

ANTIKVARIJAT

Zdenka Marković: *Pjesnikinje starog Dubrovnika...*

Rafo Bogišić

Izvanredna knjiga Zdenke Marković

Široko zasnovana kulturno-književna monografija „Pjesnikinje starog Dubrovnika“ Zdenke Marković – JAZU, Zagreb, 1970, 400 stranica, 58 slika – otvara nova, posebna i originalna vrata u studij i poznavanje cjelokupne prošlosti Dubrovnika

Zdenka Marković upriličila nam je pravo iznenađenje. Njezina monografija o pjesnikinjama staroga Dubrovnika veliki je dobitak i književnoznanstveni događaj prvoga reda. To je knjiga koju će pročitati i u kojoj će uživati svatko koga zanima onaj divni fenomen što se smjestio na padinama Srđa, u dubravi i na stijenama ispred otoka Lokruma i što se očitovao u blistavomu tisuću godišnjem trajanju, danas jedinstvenoj povijesti.

Autorica opsežne monografije o ženama staroga Dubrovnika dobro je poznata i u književnosti i u književnoj znanosti. Već odavna je primijećen, uočen i naglašen i onaj njezin osobit način kojim život uočava i prošlost aktualizira. I u znanstvenoistraživačkom poslu ponesena naglašenim poetskim nadahnućem, autorica očituje snažan lirski nerv, književnom istraživaču potreban i dragocjen uvijek, a posebno ako ima ambicija da svijet koji istražuje pokrene i oživi. S velikom širinom razumijevanja Markovićeva uspijeva da s likovima koje istražuje oblikuje neko čudno i divno jedinstvo, neko toplo i humanističko približavanje koje, kao i uvijek kad se radi o poeziji i književnoj znanosti, djeluje i na čitaoca.

Širina duhovnih horizonata

S istaknutim osjećajem za humano, lijepo, plemenito i estetsko u najširem smislu i s izrazitom širinom duhovnih horizonata, Markovićeva u „malim“,

intimnim ispovijedima, u „sitnim“ zapisima, koracima i postupcima, u očitovanjima koja su u starom trgovačkom i diplomatskom Dubrovniku bila redovito prigušena svim mogućim obzirima i okvirima, otkriva i naslućuje intimno i toplo duhovno proživljavanje, pravi sadržaj življenja. Suvišno je isticati koliko nam je to dragocjeno jer u pravo u dubrovačkom „slučaju“ oskudijevamo spisima biografskoga i memoarskog karaktera, pa onda i analizama koje bi nam približile one trenutke, one svakodnevnne sličice što su činile život: u kući i kuhinji, u saloči i salonu, u kamari „maloj“ i „velikoj“, na balaturu, iza zastora i prozora, u vrtu, na šetnici, pod odrinom, na taraci, u kapelici, na ulici, na imanju, u stranju, dvorcu i tovjerni. To su bila mjesta gdje se u susretu i razgovoru, u šapatu i pogledu ili pak u tihom uzdahu i obračunu sa samim sobom, odvijao život „malen“ i svakodnevan. A žene staroga Dubrovnika: i mrke obiteljske gospođe, i vragoljaste čupe i godišnjice, i strogo odgajane kćeri, i vesele kurtizane, i petrarkističke „gospoje“, učene dame i dumne u samostanima, sve su one imale vidljivog udjela u svakodnevnom životu grada.

Osvjetljavanje kulturno-književnog ugođaja

Poznato je, međutim, da doprinos žena u dubrovačkoj književnosti nije velik, malo je bilo žena pisaca u starom Dubrovniku. S te točke gledišta moglo bi se pomisliti kako Markovićeva i nije imala težak zadatak i opširno područje ispitivanja. Ništa ne bi bilo pogrešnije od takva zaključka. Nastajanje, rađanje i oblikovanje književnog djela mnogo je složenija pojava nego što izgleda na prvi pogled. Potrebni su neobično visoki, složeni, bogati i upravo rafinirati uvjeti u kojima može nastati npr. petrarkistička pjesma ili platonско-filozofski dijalog o ljepoti. Tek u tom smislu i u takvu svjetlu može se vidjeti i osjetiti kakva je uloga i koliki je bio doprinos renesansnih žena Julije i Nade Bunić, Cvijete Zuzorić, Mare Gundulić i dr. Zdenka Marković je pošla jedinim ispravnim putem i dragocjeni rezultati nisu izostali. Utvrđujući činjenične istine u pogledu autorstva i dopirnosna dubrovačkih književnica, Markovićeva se nije zaustavila na tome. Koristila se usputnim podacima iz života i posebno djelima drugih autora koji bacaju živo svjetlo ne samo na pojedinačni književni doprinos nego i na stvaranje općeg kulturno-književnog ugođaja u starom Dubrovniku.

Lahorka Plejić Poje

Knjiga o pjesnikinjama staroga Dubrovnika

Vjerojatno nema mnogo knjiga koje su bitno pomaknule granice istraživanja područja a da su tako malo poznate i slabo integrirane u struku kao što je knjiga *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena* Zdenke Marković. Ta opsežna studija, s više od 400 stranica teksta i 59 ilustracija, izašla je 1970. godine u izdanju JAZU-a, danas HAZU-a. Nije ona, doduše, ostala posve nezamijećena i nije baš da se ne citira. Knjigu su ubrzo nakon izlaska prikazali u *Vjesniku* Rafo Bogišić, književni povjesničar i profesor starije hrvatske književnosti na zagrebačkom Filozofskom fakultetu, i u *Dubrovačkim horizontima* Tomislav Macan. Prema današnjim mjerilima za znanstvenu knjigu to i nije beznačajno, no u vremenima u kojima je ona tiskana to je bio čak i podbačaj. Kasnija recepcija također nije u potpunosti izostala: knjiga je postala važnom referentnom točkom svima koji se, u hrvatskim okvirima, na ovaj ili onaj način bave ženama u ranome novom vijeku. Na nju se uvelike oslanja nekoliko znanstvenih radova Dunje Fališevac koje se bave starim pjesnikinjama, a izrazito ju je pohvalno ocijenio Slobodan P. Novak, ustvrdivši u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* da je to jedna od „najbolje napisanih monografija novijeg doba“ (2003., str. 381). S druge strane, u nekim se mlađim povijestima hrvatske književnosti posve zaobilaze i ta knjiga i problematika kojom se ona bavi. Zanimljivo je ipak da se na nju pozivaju brojni diplomski radovi izrađeni na studijima kroatistike u Hrvatskoj. Površna pretraga digitalnoga repozitorija pokazuje, naime, da su stare dubrovačke književnice čestom temom diplomskih radova i da im je upravo knjiga Zdenke Marković najvažnija jedinica u popisu literature. (Uzgred, tema „ženskoga“ pisanja i autorstva u staroj hrvatskoj književnosti pokazuje se privlačnom ponajprije studenticama, ne i studentima.) No bez uvida u građu na kojoj je Marković ispisala svoju knjigu i bez problematizacije ili produbljanja njezinih rezultata, ti diplomski radovi Markovićkina istraživanja, reproducirajući njezine spoznaje, pretvaraju u neku vrstu potonula kulturnog dobra, koje se spustilo u niže slojeve akademskoga diskursa.

Pjesnikinje starog Dubrovnika bave se knjižnom i književnom kulturom dubrovačkih žena u ranome novom vijeku, a osobito pjesnikinja. Nakon opsežna uvoda, u prvom su joj poglavlju u fokusu Julija i Nada Bunić, od kojih je ostalo tek nešto stihova (uzgred, u novije vrijeme Ennio Stipčević otkrio je da je Nada – Speranza napisala knjigu na talijanskom i da ju je i objavila s druge strane Jadrana), i Cvijeta Zuzorić, od koje nije ništa sačuvano. U drugom su poglavlju u središtu tri pjesnikinje s kraja 17., odnosno iz 18. stoljeća: Marija Dimitrović Bettera, Lukrecija Bogašinović i Anica Bošković, a u trećemu književni rad dubrovačkih dumana, osobito Benedikte Gradić, od koje je sačuvana jedna božićna igra. Rezultat je višegodišnjeg Markovićkina rada doista impozantan. Njezina je knjiga opsežna kulturnopovijesna studija o životu žena u Dubrovniku, o njihovu obrazovanju i lektiri, a onda i o njihovu književnom radu. Dok se, kako je i sama napomenula, o Cvijeti Zuzorić podosta istraživalo i prije nje, a Anici Bošković status je osiguravao stariji brat Ruđer, o ostalim se pjesnikinjama, osobito onima iz 18. stoljeća, dotad nije znalo ništa ili gotovo ništa; kad su se i spominjale, bilo je to uglavnom samo rečenicom ili dvjema, a niz ih književnopovijesnih pregleda, kako je spomenuto, i dalje potpuno izostavlja. Zdenka Marković je, dakle, u hrvatsku književnu historiografiju uvela nova imena, oformila korpus ženskih autorica, temeljito pročitala njihova djela, kontekstualizirala ih, pozabavila se njihovom poetikom, kao i njihovim čitatelji(ca)ma. Pritom se pokazala i vještom esejisticom i dobrom književnom povjesničarkom i filologinjom.

Knjiga je nastajala jako dugo. Fascinirana Dubrovnikom, a istodobno zainteresirana za „žensko pitanje“, Zdenka Marković za svoga se boravka na Lokrumu i u Dubrovniku 1937. otputila u dubrovačke arhive i knjižnice, izvukavši građu koja je dobrim dijelom dotad bila posve nepoznata. A bila je nepoznata što zbog toga što se, nakon zamaha filoloških i književnopovijesnih istraživanja po dubrovačkim arhivima koja su s velikim entuzijazmom počela u drugoj polovici 19. stoljeća, od starih rukopisa s vremenom pomalo počelo odustajati. Vjerojatno je ostala zanemarena i zbog toga što su Zdenkine Dubrovkinje pisale pretežno vjersku, odnosno vjerskopoučnu literaturu, što nije bilo pretjerano atraktivno. Neistraženosti građe sigurno je pridonijela činjenica da su joj autori žene, jer neki su muški pisci čiji opusi nisu ništa bolji od npr. opusa Lukrecije Bogašinović u književnim povijestima ipak dobili više prostora. Istini za volju, valja reći i da

još uvijek ima slabo proučenih i neistraženih „muških“ rukopisa, no opet je teško izbjeći pitanje kada bi se netko od muških povjesničara književnosti latio tih Dubrovkinja.

Kako god, istraživački posao u koji se upustila Zdenka Marković bio je doista mukotrpan, mnogim književnim povjesničarima i dosadan i zazoran jer se do spektakularnih rezultata ne dolazi lako i brzo. Prva je istraživanja Marković obavila prije Drugoga svjetskog rata, ponajviše u dubrovačkom samostanu Male braće, oslanjajući se na susretljivost bibliotekara, čuvenog Urbana Talije. Rad je nastavila pedesetih godina, kada se mogla vratiti u Dubrovnik, a tada su već bila objavljena dva korisna bibliografska priručnika, katalog rukopisa Male braće Mije Brleka i katalog rukopisa ondašnje Znanstvene biblioteke Stjepana Kastropila, što joj je olakšalo rad. Ukratko, da bi uopće došla do uspostave korpusa dubrovačkih autorica, Marković je trebala uložiti prilično vremena, strpljenja i entuzijazma, nasjediti se u arhivima i knjižnicama, prepisujući stare rukopise i tragajući za podacima. Taj pionirski posao, kojim je iznjedrila jedan posve nov korpus, komentirala je i u predgovoru knjige, „[I]ako je govoriti o nečemu što postoji: o knjigama koje se mogu nabaviti u knjižarama ili posuditi u knjižnicama, ali teško je bilo što reći o djelima koja u stvari kao da i ne postoje, jer se ne mogu ni kupiti ni posuditi budući da nikad nisu tiskana, već jedino skrovno sačuvana i pohranjena u rukopisima“ (*Pjesnikinje*, str. 22).

Zašto su onda *Pjesnikinje starog Dubrovnika* ipak ostale negdje na rubu? Razlozi su za to višestruki. Primjerice, Marković je knjigu tiskala u doba u kojem su žene u humanističkim strukama još uvijek bile u manjini, a njihov rad vjerojatno podložniji apriornoj skepsi. Nadalje, ona je bila „autsajderica“: bila je slavistica, polonistica, povjesničarka umjetnosti i književnica (bila je jedna od prvih studentica zagrebačkoga sveučilišta, gdje je slušala predavanja iz slavistike, povijesti umjetnosti i filozofije, a doktorirala je u Švicarskoj na polonističkoj temi; u svom nastavnom radu bila je posebno zaokupljena poredbenom poviješću slavenskih književnosti), no mirovinu je zaslužila kao gimnazijska nastavnica i nije pripadala nijednoj znanstvenoj instituciji. Njezin rad na staroj dubrovačkoj građi nije bio vođen ni institucijskim ni karijernim zahtjevima i kriterijima, što je iz knjige i vidljivo. Ona je radila, uvjetno rečeno, larpurlartistički. Opus joj je, u skladu s raznovrsnim interesima i naobrazbom, prilično heterogen, što u znanstvenoj zajednici često može biti nedostatak, a ne prednost, osobito kad je riječ o ženama.

Tea Rogić Musa

Pjesnikinja o pjesnikinjama

Biobibliografija Zdenke Marković ovdje će biti spomenuta samo u obrisima – rođena 1884., umrla je 1974. u Zagrebu, gdje je studirala na Filozofskom fakultetu od 1901. kao izvanredna slušačica (jedna od samo tri studentice tada) slavistiku (s ruskim lektoratom), povijest umjetnosti i filozofiju; od 1905. do 1940., s prekidima za inozemnih studijskih i stručnih boravaka 1912. – 1915. te 20-ih i 30-ih godina prošloga stoljeća, radila je najdulje u Višoj djevojačkoj školi (poslije Učiteljskoj školi) i Ženskoj realnoj gimnaziji u Zagrebu. Pri katedri za poljsku književnost na Sveučilištu u Fribourgu 1914. doktorirala je disertacijom na njemačkome o Stanisławu Wyspiańskom, tiskanom i na poljskome (*Pojęcie dramatu u Wyspiańskiego*, 1924.). U gimnazijsko doba sama je učila poljski. Prvi je put putovala u Poljsku 1912., u Krakov, uoči proslave obljetnice rođenja Zygmunta Krasinškoga, nakon čega se počinje sustavnije baviti poljskim književnopovijesnim temama. Ponajbolja njezina stručna studija nije polonistička, nego kroatistička, *Pjesnikinje starog Dubrovnika* (1970.). Pripadajući književnom kružoku oko Milke Pogačić, redovito se javljala u *Domaćem ognjištu*, preuzevši 1909. uređivanje najprije književne kronike (pišući kritike najviše djela književnica, među ostalima Kamile Lucerne i Jagode Truhelke), rubrike *Iz slavenskog svijeta* te zakratko i cijeloga lista (1912. – 1913.). Njezini eseji o domaćim međuratnim književnicama najraniji su sintetski uvidi u njihovo djelo (*Pjesme Milke Pogačić, Savremenik*, 1912.; *Zofka Kveder, Srpski književni glasnik*, 1926.; *Književni rad Jagode Truhelke, Almanah Društva hrvatskih književnica*, 1939.). S Truhelkom se dopisivala 1901. – 1941. (*Pisma Jagode Truhelke Zdenki Marković, Kronika Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU*, 2004.). Prevodila je s poljskoga prozna djela za zagrebačku Zabavnu biblioteku i moderne poljske autorice (među ostalima *Izabrane novele Marije Konopnicke*, 1920., s vlastitim predgovorom; roman *Zla ljubav* Zofije Nałkowske, 1932.). U *Gradi za povijest književnosti Hrvatske* priredila je cikluse *Iz korespondencije Bronislawa Grabowskoga s Franjom Markovićem* (1939., knj. 14), *Pisma Josipa Kozarca Petru Markoviću* (1951., knj. 21) i *Pisma Jovana Hranilovića Petru*

Markoviću (1952., knj. 23). Napisala je monografiju o R. Frangeš-Mihanoviću (1954.). Za prvo izdanje svojih *Izabranih djela* (Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 73, Zagreb, 1968.) sastavila je *Autobiografiju*.

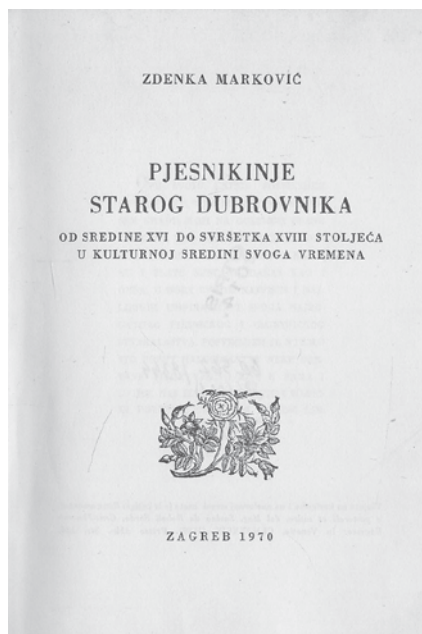
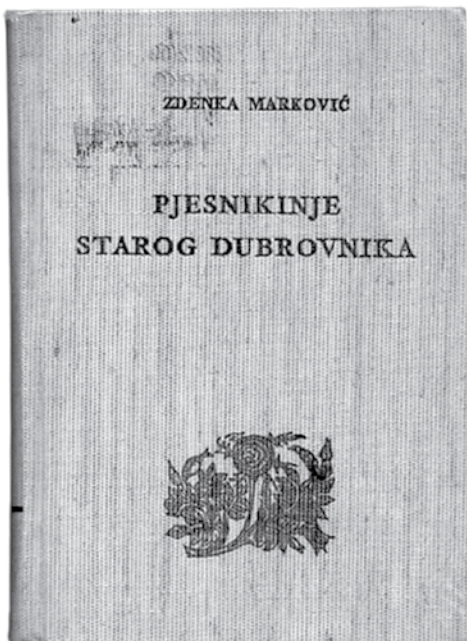
Potkraj 1970. pojavila se knjiga *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. U najkraćem, knjiga je donijela sve (to „sve“ u ovom slučaju treba shvatiti čim doslovnije) što se već znalo o toj temi i prebogat niz dotad posve nepoznatih podataka i uvida. Započevši s posvetom u formi pjesme u prozi, Zdenka Marković kao da je napisala i posvetu samoj sebi, mladoj, o svojim ranim književnim idealima iz dviju zbirki *Kuća na snijegu* i *Kuća na suncu*. Predgovor, naslovljen kao što se nekad činilo (kako je primijetio T. Macan¹), *Ad benevolam lectorem*, petnaest je stranica vrsne memoarske proze. Građu za studiju Zdenka je počela prikupljati još 1937. isprva boraveći na Lokrumu, odakle je svaki dan odlazila u knjižnicu samostana Manje braće, gdje je čitala rukopise Lukrecije Bogašinić, udane Budmani, s kojom je započela istraživanje. Lukrecijino djelo potaknulo ju je da istraži nadalje Mariju Dimitrović, udanu za Bara Betteru, i Anicu Bošković. U Dubrovnik je ponovo došla tek 1959., pa 1960., 1962. i naposljetku 1965. Radila je u Naučnoj knjižnici, u dubrovačkom arhivu, u knjižnici Biskupijskoga sjemeništa, u Zagrebu u knjižnici JAZU-a i Sveučilišnoj knjižnici, tražeći rukopise svojih triju izabranih pjesnikinja. U kasnijoj fazi rada dodala im je Juliju i Nadu Bunić, Cvijetu Zuzorić, koje postaju dio prvoga poglavlja, pa redovnicu iz samostana sv. Marije od Kaštela Benediktu Gradić, oblikujući tako tri cjeline: *U renesansnom Dubrovniku*, *U baroknom obnovljenom Dubrovniku*, *U Dubrovniku dumanske tišine*.

Zdenka Marković u tišini i diskreciji godinama je istraživala jednu od najvećih, u smislu trajne relevantnosti, tema hrvatske književne i opće historiografije na kojoj se i u autorskom i u kritičkom korpusu potvrđivala književnopovjesničarska taština – intelektualnu, kulturnu i književnu povijest Dubrovnika, odlučivši unutar te autoritativne teme izabrati žene rad kojih je, kao i njezin vlastiti, trajao i prolazio u nevidljivosti i neprepoznatosti. Krenula je od jednostavne premise – „čitajte njihove knjige“, nema naime kraćega puta da bi se dospjelo u povijest ženskoga pisanja i povijest ženina položaja, u obitelji, u društvu, u književnosti. Nije samo opisala svako joj

¹ T. Macan, *Knjiga o starim pjesnikinjama*. Dubrovački horizonti, 1971., 6, str. 44–46.

dostupno književno djelo dubrovačkih pjesnikinja (koje je vlastoručno i prepisivala), nego je dala potpun kulturnopovijesni dijakronijski portret položaja žene u temeljno konzervativnu ozračju i običajnosti Dubrovačke Republike. Njezina studija stoga nije samo književnopovijesna, nego je ambiciozna i u rezultatima koncizno istraživanje stvarnih ženskih sudbina, poznatih i nepoznatih, u širim pa i najširim društvenim prilikama; Zdenka se životopisima bavi na razini položaja u obitelji, uloge u društvu s obzirom na socijalne i materijalne prilike, posredno i njihovom nemogućnošću da ne ovise o mirazima i muškim članovima svojih obitelji. Proučila je zakone Senata koji se odnose na položaj žene, na nadzor ženskih samostana, otkrivši privid slobodarstva renesansnoga i nešto manje slobodarskoga baroknoga Dubrovnika. Broj njezinih izvora prebogat je, moguće je da zato nije sastavila bibliografiju na kraju knjige. Nekoliko je nespornih vrlina njezina pristupa: prvo, čitala je izvore (arhivske dokumente i rukopisne prijepise djela) kako bi utvrdila sve što se biografski o pjesnikinjama dalo ustanoviti, a dostupno je (iako unutar goleme nesređene građe) u dubrovačkim arhivima i knjižnicama; drugo, u takvu pristupu i otprije poznate činjenice osvijetlila je iz drukčijega kuta, koji je dotadašnja književna povijest previdjela. A književna povijest nije se zapitala kako je dubrovačka sredina iznjedrila niz vrsnih pjesnikinja, koje su sve redom obrazovane nesustavno, no samopouzdanе, uz iznimku uglavnom prigodničarskoga rada dumni (koji ipak svjedoči o razvijenoj književnoj kulturi i unutar ženskih samostana), u književnim vještinama. Primjer istodobno i razvijenosti i nemogućnosti da dubrovačka sredina apsorbira ženinu intelektualnu iznimnost jest Cvijeta Zuzorić² (Fiora Zuzzeri), koju Zdenka nastoji demistificirati, pobrojivši sve što se dotad o njoj znalo, a znalo se malo izvan stereotipa o njezinoj ljepoti, čednosti i mudrosti. O Cvijetinu pjesničkom radu zna se posredno, jer je kao pjesnikinju spominju Crijević, Slade Dolci i Appendini. Nikola Gučetić, koji je Cvijeti dodijelio ulogu govornice u dvama svojim dijalozima, i njegova supruga Mara Gundulić (koja joj je posvetila uvod u Gučetićeve raspravu o Aristotelu) ne spominju možebitne Cvijetine stihove. Zadugo je stoga Cvijeta Zuzorić bila primjer učene pjesnikinje bez ijednoga sačuvana stiha, a istodobno i primjer konvencionalne kulturnopovijesne pohvale

² Analizu Zdenkina pristupa Cvijeti usp. G. Vidan, „Cvijeta Zuzorić i Dubrovčani“, Republika, 1983., 11/12, str. 170–181.

ženinoj renesansnoj učenosti. Međutim, Zdenka Marković tumači da je Mara Gundulić pisala posvetu s namjerom da Cvijetu obrani od zavidnika; u ozračju nesklonu ženinu stihovanju, tvrdi Zdenka, moguće je da se u kružoku oko Gučetića svjesno odlučilo sakriti njezine stihove od javnosti, a možda i spaliti, jer Cvijeta naposljetku, 1583., sa suprugom zauvijek napušta Dubrovnik. Kako bilo, Gučetić je Cvijeti bio namijenio ulogu Marine učiteljice, koja joj tumači Platona; sličnih primjera učene konverzacije dviju žena drugdje u dubrovačkoj književnosti nema, a nije isključeno da je sama Cvijeta sudjelovala i u pisanju dijaloga. Kako primjećuje G. Vidan, nema osobite subverzije u njihovim razgovorima: *Dijalog o ljepoti* završava pohvalom stidljivosti, konvencionalnim idealom kreposne žene. U *Dijalogu o ljubavi* između Cvijete i Mare, Cvijeta je predmet divljenja, idealna slika žene koja učeno raspravlja u okružju ladanjske dokolice. U stvarnom životu, izvan Gučetićeve neoplatonističkoga dijaloga, dubrovačka je sredina bila stroga. Iako promiču stidljivost i čednost, čini se da je i to bilo preveliko isticanje. Kao da je bilo lakše kad su dvije, Mara ima zadaću u dijalozima potaknuti Cvijetu da iznese svoje krotko mišljenje, kao da ni jedna svoju društvenu ulogu nije mogla igrati bez sudjelovanja one druge.

Biserka Goleš Glasnović Stvarnost snova

Plavi mačak

Putovanje u Ameriku trajalo je dvadeset i pet sati s odmorom u pariškoj zračnoj luci u kojoj se uvijek osjećam nelagodno tražeći vrata za nastavak putovanja. Ovoga puta nisam izbjegla ni detaljan pregled putne prtljage iako je sve bilo posloženo prema propisima. Nemam suputnika pa svu svoju popudbinu vučem sa sobom. U Washingtonu je silna gužva, razvrstavanje u redove i dugo čekanje, ostavljanje otisaka i međusobno pomaganje pri prijavljivanju dokumenata. Cathy mi je pojurila u susret i srdačno me grlila govoreći kako je zamalo zaspala čekajući me. U njihovoj kući, u lijepom obiteljskom naselju između Baltimora i Washingtona čekala me okupljena obitelj. Danny i Alice, njezini roditelji, Joan i Dick, roditelji njezina supruga Richa i Emily, njezina mlađa kći koja je pripremila izvrsnu večeru. I ostarjeli i posve gluhi pas Coconut i njegova prijateljica nepovjerljiva mačka Sheely koja se skrivala ispod kreveta. Njih dvoje su za vrijeme moga boravka u kući smišljali simpatične urote kako bi me se riješili što prije. Ljubav i pažnja kojom su me obasipali moji domaćini bila im je posve nerazumljiva pa je Shelly, u vrijeme moga izbivanja, ulazila u moju sobu razbacavši mi odjeću. Na mojim omiljenim sandalama odgrizla je remenčić, a pri izlasku i silaženju s kata stajala je sa svojim prijateljem Coconutom zadovoljno ispred moje sobe čekajući konačno moj odlazak, znajući da se neću vratiti uskoro.

Američko putovanje sada se čini plavim. Je li to boja koja označava tugu, boju svjetla i prozračnosti neba? Ili, zgušnjavajući se i tamneći, postaje radost? U misli mi se upliće poruka zagrebačkog grafitu *Sreća je mlada nesreća*. Zamijenimo li antonime, grafit bi glasio *Radost je mlada tuga*. Gusta plava, najplavija, kukurikala je na nebo kad smo se popeli na krov Muze-

ja moderne umjetnosti u Washingtonu i ugledali divovskog pijetla upravo takve plave boje čiji su snažni tonovi prkosili tuzi svjetloplave nebeske boje.

Na svojim putovanjima često susrećem djela njemačkih ekspresionista. Ovdje u Muzeju moderne umjetnosti izložena su djela drezdenske skupine Most i minhenske Plavi jahač u kolekciji Arnolda i Joan Saltzman u kojoj se nalazi i slika moga omiljenog autora Franza Marca. Volim njegove životinje, čine mi se onakvim kakve jesu, a ne kakve ih ljudi vide. Vjeverice su crvene, a velika skulptura plavog pijetla s vrha krova pokazuje mi put do njegovih plavih konja. Zašto su tako divno plavi? Zar ih je zaista smatrao simbolom muškosti i rata? U njihovom svjetloplavom odbljesku sjaji tuga, upravo ona koju je spoznao i slikar, dragovoljac Prvog svjetskog rata, kako je rat *najgnjusniji ljudolov kojem smo se predali*. I poginuo 1916. na konju nekoliko dana prije otpusta iz vojske. U plavog mačka pretvorio se i moj crno-bijeli mačak Athos nakon što su mi Alice i Cathy darovale mapu na čijoj je naslovnici Plavi mačak. One znaju da sanjam u boji i da volim misliti u boji. Athosa vidimo kao mušketira, crne bradice, crnog ogrtača i opasnih kandžica, a on je i konjić koji zabacuje glavu i vodi me putovima kojima želi, i mirno telence koje pase travu u našem vrtu, i krokodil koji škrguće zubima kad vidi pticu, i šišmiš koji lepeće ušima želeći poletjeti, i pernata zmija poput aztečkog božanstva koje se provlači dragocjenim porculanom u našoj vitrini. I dlakavi gušter koji nestaje u nekoj svojoj svetosti iz koje ga je teško dozvati. U usporednoj stvarnosti, on je taj Plavi mačak.

Ivan Antolčić nacrtao je kornjaču nakon što sam mu pričala o susretu s kornjačom na otoku Egmont Key na rubu Meksičkog zaljeva i nakon fascinacije Čusovim kornjačama u petrinjskom gradskom parku. Kao i njegov vuneni pijetao koji je nosio na krilima put neba cijelo selo, tako je i njegova kornjača nosila iznad svog malenog tijela cijeli grad, geometrijsku strukturu jednog New Yorka. Gledajući Dalijeve slike koje sam fotografirala u njegovu muzeju u Saint Petersburgu na Floridi, suglasni smo kako je umjetničko djelo jedna vrlo ozbiljna igra. Lincolnov portret pretvara se u Galin akt, a Sveto Trojstvo i Madona Gala u nizove manjih slika dok iz jednog kuta izviruje zanesena, samouvjerena i arogantna slikarova glava uzvinutih brkova. U književnosti, takav je igrač Vitol Gombrowicz koji također suprotstavlja svijetu svoju grimasu. I njegova je gesta slobodna od filozofije, etike i religije. Što je samiji, to više postoji.

Grad vodozemac

Taj ogromni skladni grad vodozemac čiji vitki oklop dodiruje nebo, a podnožje se rastvara posvuda, u stalnom je pokretu oblika i tijela. Stanica vlaka u Baltimoreu odakle smo krenuli u New York sasvim je obična i putnici negoduju što je jedini restoran zatvoren. I vlak je solidan i ništa više, osim što karte nisu označene pa se treba snalaziti za mjesto, u čemu nas nadmašuje Alice, najstarija suputnica. Putovanje iz države Maryland u državu New York jednolično je, izmijenjuju se manja mjesta i skromne farme čije mi fizionomije izmiču, ne nalazeći duže sjećanje u mojim mislima – i onda duže stajanje u Philadelphiji. Krajolik pred New Yorkom razliven je i vode-nast, isprepleten tračnicama i električnim žicama. Neugledna jednostavna močvara iz koje će niknuti veliki grad vodozemac. I Penn Station na Manhattanu sasvim je obična stanica iz koje se ulazi na bučnu ulicu prepunu automobila i ljudi koji teku ne zaustavljajući se. Nisam se ni snašla i već smo u taksiju. Promatram grad iz lijepe talijanske slastičarnice, čudno je vitak i težak istodobno. Voda koja se slijeva sa zidova bazena u dubinu u središtu Manhattana u velikom spomen-parku žrtvama stradalim 11. rujna 2001. ne ostavlja kapljice na imenima poginulih. Približivši se kako bih pročitala njihova imena, osjetim kapljice kiše na kosi i rukama. I gledam kapi kako ipak nevoljko klize niz imena poginulih. U odrazu odsutnosti vidjela sam imena Toshiro i Brian, dva tako različita imena – jedno pored drugoga.

Privlačeći prolaznike da zastanu, jedan ulični vodič pjeva o slobodi. Negdje između novoizgrađenog Tornja slobode, čiji vrh zatvara geometrijsku strukturu različitih tijela i oblika ovoga grada – i starog Kipa slobode koji ga odvodi na vodene površine Božice slobode. Između krhke i vitke staklenosti i historicističke i urešene stabilnosti Majke useljenika. Dok čekamo vodeni taksi, Alice nas zabavlja pričom o dolasku njezinih mađarskih predaka na otok Ellis. Kasnije sam na Floridi prilikom posjeta njezinoj kćeri Mary, vidjevši obiteljske fotografije Danijela Cara Drugog, ujaka moga tate, primijetila s ganućem koliko su slični, a moji su me rođaci razvedrili pokazavši mi fotografiju svoje krupne mađarske prabake u vrlo opuštenom stavu s bocom palinke u ruci. Moj je otac proveo u Americi šezdesetih godina dvije godine kod svoje bake Helen i ujaka Dana. Sada ga se sjećaju kao vrlo duhovitog i zabavnog momka, a ja, gledajući obiteljske fotografije, pronalazim sve više sličnosti između njega i njegovog ujaka. Ljubav prema konjima,

helikoptera koji učestalo slijeću i polijeću s krova Bijele kuće.

Tko će uzeti posljednji komadić slastice s ponuđenog tanjura? Ja ne bih zbog pristojnosti i sramežljivosti pa se začudim kako ovdje nije riječ o posljednjem privlačnom komadiću, nego o neželjenom – jer nitko ne želi, kako ga ovdje nazivaju, *old maid*, usidjelicu ili staru curu. Ali zato nisam željela izaći iz Muzeja moderne umjetnosti. Joan kaže da se ponašam kao djevojčica u trgovini slatkišima. Kao i Alice u staklenoj bajci u Chihuly Arts Centeru u St. Patersburgu, u bojama i oblicima rajskih ptica, cvjetova i vrtova. Staklene skulpture i staklena vrtna arhitektura toliko su šaroliki da je oko posve zaokupljeno. I sve je preslatko, nema povezivanja različitosti, nema komike ni dijaboličnosti, dalijevske ludosti uma koji nesmetano putuje kozmosom. Majstor Chihuly od svoga je umjeća načinio šou, sa snopom olovaka u jednoj ruci izrađuje skice, a pomoćnici puhači, rezači i ljevači izrađuju staklene skulpture. Debeo je, u šarenoj košulji je s crnim povezom na jednom oku, znakom opasnosti posla kojim se bavi. Kada završi snimanje, zdušno plješeće zajedno s publikom pred kojom se odvija predstava.

Nekoliko puta promijenio se plan moga posljednjeg dana u Americi. Javila se Alex, kći najmlađeg Dannyja i pozvala nas na ručak prije odlaska u zračnu luku u Washingtonu. Ručak iz restorana Cava odnijele smo na terasu na krovu zgrade u kojoj radi Alex. Ona je ljupka i skromna. Pri izlasku iz zgrade zalio me snažan pljusak, nebeski val u kojem sam se posve okupala. Kišobrani nisu pomogli pa sam se, cijedeći se od kiše, našla mokra do kože, kao da sam ispala iz Dalijeva kišnog taksija, u klimatiziranom aerodromu Dallas. Skinula sam i ocijedila odjeću spremivši je u ruksak pa izvukla iz putne torbe prvu haljinu, navukla je i krenula prema zrakoplovu. Zgužvana mokra odjeća u ruksaku otežala je moju prtljagu podsjećajući me na prizemljenje, no misli su letjele i letjele – i nisam ih mogla zaustaviti. I znala sam da će se nakon povratka danima i danima spuštati na tlo – i sastavljati u novu stvarnost snova.

Ljeto, 2018.

Ivan Babić

Ošumljavanje

Ošumljavanje

Odlučio sam ošumljavati svoje riječi. Rasuo sam slova po poljani prije šume da popasu svježe tratinčice i mladu djetelinu. Zašao sam u svoju šumu i onda između stabala zasijao sjeme riječi kao mrvice kruha, da se uhvati uz njihov korijen i proklija kao mladica ili samostalno nikne kao dijete biljka, što najprije šumi pa muca i začinja slova, pa zausti izricati želje i potrebe, pa se razgrana kao zrela lepeza smislova u cvijetu. Tako možda u svojoj šumi ne zalutam, predaleko ne odlutam. Možda u šipražju i gustišu, na stazama i proplancima začujem šum za svoje uši, prepoznam potreban smisao što na mene čeka, uberem njegov svježi vršak, zataknem za uho i mirno se vratim na poljanu, na kojoj su do tada već izrasli stihovi zbiljke, za presaditi ih na svoj mali balkon što na šumu gleda.

Pogreška 1

U šumi često izraste pogreška. Potkrade se kao zalutali grašak ispod tankočutne kraljevine. Nikne pa raste naočigled. Nailaze šetači. Gledaju i ne znaju. Pogreška buja pod pogledima. Bi li vjerovali ili ne? Zato idu dalje. Ali više ne gledaju kao prije. Jer, gledanje je mijena. Gledanje je rast. Gledanje je konačno stvar povjerenja. Da je pogreška moguća. Kao i stablo. Kao i grašak. Kao i sadašnjost. Kao i samo gledanje. Netko će pak reći – imanje znanja otvara prostor nevjerovanja. Ne bih znao. Uostalom, kažu da je pogreška uračunata.

Pogreška 2

Vjetar nikad ne griješi. On je činjenica. Ne odgovara za neuračunljivost. Tamo negdje iza sedam gora, iza magičnih šuma, kao sjena divljeg pastuha natjeran je u lagani kas, pa u galop, pa u turbulentnu zračnu inerciju. On je kolekcionar i vječni revolucionar zvukovlja. On je krilati burevjesnik, razbarušeni poštar što prenosi putene poruke, nježne dodire, olujne udare. Služi se odjecima, koristi tišinu, sklada zaumlje, jeca, svira, tjera suze na oči. On je često ona. Bezbriznost što mu je zadana. Hoće da ga slušamo zatvorenih očiju. Da mu vjerujemo. Jer je slobodan. Ne traga za istinom. Vjetar nikad ne griješi. Ima savršen sluh. I kažu da je gluh kao top.

Torba

Vrijedilo je ovo sunčano proljetno popodne provesti u vlažnom prišumlju. Nabralo se toga dosta. Okrajaka mira, šumova od javorova lišća, grančica tišine i zračaka svježine. Ali najvrjednijim ulovom bile su sive gomoljaste pauze, što su rasle kao gljive poslije kiše. Bio je to savršen trenutak za njih, spoj suzdržanih Sunčevih pogleda, popodnevnih šumske dosade, dugog emotivnog pražnjenja i zasićenosti cjelotjednim iščekivanjima. Uistinu dobar ulov koji sada treba mudro upotrijebiti, u više obroka, sa šparogama, koprivom ili zelenim algama. A koliko samo lakša torba u povratku negoli u odlasku.

Ako/Kao

„Kamo trči ova napisana srna kroz napisanu šumu?“
W. Szymborska, *Radost pisanja*

Što ako ne uspijem pisati kao Wislawa Szymborska? Znam kako to na prvu odzvanja. Ipak, dopustite mi koju rečenicu prije negoli se obrušite. Najprije, nisam kazao – pisati dobro kao W. S. Zatim, zašto bi bilo problematično pisati kao Szymborska? A možda vam najviše

smeta ono umišljeno i patetično – što ako? Da, znam kako to zvuči. A slijedi još veća nevolja. Da bih vam to objasnio morao bih nadugo, naširoko i naduboko elaborirati kako to piše W. S. Još preciznije, kako to ja vidim da ona piše. I tek onda dolazi na red ono najvažnije – pisati KAO W. S.! A o tome KAO, možda bi bilo najbolje najprije zaviriti u neko od mojih ranijih razmišljanja ili barem u neki od rijetkih udžbenika stilistike. Dobro, ni riječi više neću reći. Osjećam da sam ipak udario u nešto tvrdo, nevidljivo i neumoljivo, što je iznenada sasvim nepotrebno palo na razdražljivo i vjerojatno ionako jalovo tlo.

Život je san

Jednoga dana bit ćeš pijesak, šumo moja. Više nećeš starjeti, nećeš trunuti i ponovno nicati. Nećeš izdisati. Nećeš osjećati. Samo ćeš tonuti, sve dublje i dublje u bezbojni pijesak. Sipit ćeš kroz prste nekih tuđih oblaka.

Oblaka othranjenih na pustinjском pijesku. Oblaka što će naleći na zemlju i polako isušivati, usisavati sve sokove života. I možda će ti biti žao, jer odmah tebi na pogled, u žmirkavu pijesku nekog zviježđa, rast će neka nova drvca, nova velebna šuma sa svojim šumskim oblacima. A ti ćeš se sva osipati. Sva ćeš nestajati. I sva ćeš na koncu stati u jedno jedino zamišljeno zrno. Usitnjeni fraktal domovine svjetla, što izbija iz ničega.

Baš kao zrno dobre volje iz mora nevolje. I pitat ćeš se za koje je to dobro. Uvjeravat ćeš se. Mora biti da je za neko dobro. Jer, nikad nije svako zlo za zlo. I pomislit ćeš kakav je ovo košmar? Jesam li zaspala? Ovo mora da je san. Mora da samo sanjam. I dobro je da je tako. Možda se probudim sva u žutu lišću tople jeseni. Negdje na rubu grada. I dobro je ako je život, kako neki kažu, možda uistinu san. Makar i nemiran san. Samo čiji?

Brzac

Umjesto da uživamo u brzacu trenutka, utapamo se u moru neizvjesnosti.

A znamo da ne mora tako biti. Jer, znamo plivati. Znamo ploviti.

Možemo roniti. Zapravo, samo treba ostati ondje gdje i kada jesi i prepustiti se. Neki misle da naše tijelo pamti svoju prvu vodu. Da je

Krunoslav Mikulan
Pjesme

Neobičan poziv

Jednom sam bio na dnu
Slomljen
Na trgu
Usamljen u gomili
Pred očima crveni sumrak
U grudima prazni svemir
Slomila se ljubav
Raspala se iluzija
Nije, zapravo, ni postojala
I tada
U vibracijama
Tramvajskih kotača
Začujem poziv
Zamaman
Poput sirene
Pjeva se pjesma boli
Pjeva se pjesma smrti
Ne bi li bilo
Bolje?
Lakše?
Da
Da!
Prilike u sumraku
Dah plitak
Znoj na čelu
Korak
Ili možda dva
I bit će

Bolje
Lakše
Hmmm
Ali
Nije li ljubav kemija?
Nije li ljubav laž?
Ako jest
Nije li pjesma također laž?
Uzdah
Suza
Još jedna
Laž
I još jedna
Ne čekajte me...
Ova je pjesma
Samo moja

San

Sanjam
Dok mu krv kaplje s čela
Naboranog
Drugačijeg

Izgleda kao da je ovdje
Uz mene
Ispred mene
Ali ne smiješi se

Sanjam
Svjestan sam
Ali
Ne mogu se oduprijeti

Kap po kap
Krv me uvlači
U svoje virove
Bojim se

Sanjam
Ne mogu se pokrenuti
Oči mi se magle
Ne mogu disati

Ne čujem optužbu
Ali kao da je osjećam
Ne mogu skrenuti pogled
Krv klizi prema meni

Sanjam
I boli me
I gušim se
A ne razumijem

Krv se penje uz cipele
Osjećam njenu hladnoću
Zar ne bi trebala biti
Topla

Sanjam
Dok me njegove plave oči
Promatraju
I optužuju

Bespomoćan sam

Miro Gavran
Kravata

1.
Čovjek sa stilom
Štuje sebe i druge
Kravatu veže

2.
Prva kravata
Ponosni roditelji
Nije više dijete

3.
I život i smrt
I sve važno između
Kravata uzvisuje

4.
Veliki je dan
Značenje mu pridajem
Kravatu vežem

5.
Tom okomicom
Spoji zemlju i nebo
Hrvate i svijet

6.
Veže kravatu
Svoju djevojku prosi
U ljubav ne sumnja

7.
– Odakle ste vi
U svijetu zapitan
– Zemlja kravate

8.
On je gospodin
Po svom ruhu i duhu
Čvor je zavezan

Libar ol Judite

Prijevod starozavjetne biblijske knjige *Judita* s Nove Vulgate na selačko-brački idiom čakavskog jezika, a u počast Marulu i 500. obljetnici prvotiska njegovog istoimenog čakavskog epa, po okončanju *Godine Marka Marulića*: 22. IV. 2021. – 22. IV. 2022.

Preveo Siniša Vuković

I. Holofernotova partenca u gveru

Nabukonodosor i Arfakšad

1

Godišće je dvanajesto ol kraja Nabukodonosora, ki je krajeva nada Aširciman u velen mistu Ninivi, u dneve od Arfakšada, ki je krajeva nada Mediciman u Ekbatani. ²I ugradi je kolo Ekbatane mire od intregvardanih facadih, u širini ol tri lakta i u dujini ol šest laktov; učini je mire sedandeset laktov u visinu i pedeset laktov u širinu. ³I kaštile njegove poldiga je nada portuniman njegoviman ol sto laktov visine, na fundamentiman ol šezdeset laktov širine. ⁴I učini je portune njegove, portune ča su se uspinjali sedandeset laktov u visinu, a bili su široki četrdeset laktov, kako bi mogla kroza njih izlist sila militarska njegova u fili ol prašinarah njegovih.

⁵U te je dneve kraj Nabukonodosor boj bi su krajon Arfakšadon na velen poju ča se prostire na konfinu ol Ragajuja. ⁶I uza nje su se kuštali svi ni ča su stali u gori, i svi ni ča su stali uza Ejufrat, Tigris i Hidašp, i u poju Arijuhu, regijuna od Elimajcih. I veleti se je pukov bilo iskupilo za gveru kontra sinov ol Kaldejac.

⁷I posla je Nabukonodosor, kraj od Aširac, sven svitu po Perziji i sviman niman ča su živili na pulentu: svitu u Ciliciji, Damašku, Libanonu i Antilibanonu i sviman ča stojidu uza kraj ol mora; ⁸i niman, ki su meju

pućiman ol Karmena, Gilejada, Gornje Galileje i velega poja od Eždrelona; ⁹i sviman niman ča su u Šamariji i mistiman njeziniman, i s one bande Jordana sve do Jeruzolima, Batane, Kelusa, Kadeša, Misirske rike, Tafnesa, Ramzesa i po sviman zemjan ol Gešema, ¹⁰sve do nada Tanisa i Menfisa, i ki sviman ča stojidu u Misiru sve do konfinih od Etijopije. ¹¹I svit svakega ol tih regijunih nenađidi je besidu ol Nabukodonosora, kraja od Aširac, i nisu se iskupili kolo njega za š njin u gveru, jerbo nisu pridali pril njin, vengo je on za njih bi jedno (*jobišno*) čejade. I poslali su nase njegove čauše, prazne u rugu ol face njihove. ¹²I žeštoko se je Nabukodonosor bi najidi kontra svih tih zemaj. I zakunu se je su svojin pristojen i krajestvon svojin da će dovest pol škotu sve konfine ol Cilicije, Damaška i Širije, deštrigajuć su mačon vas svit ča žive u Mojabu, i sine od Amona, i cilu Judeju i sve ki su u Misiru, doklegod ne dojde do konfinih od obadva mora.

Gvera kontra Arfakšada

¹³I parića je militariju svoju kontra kraja Arfakšada godišća sedamnajestega, potuka ga je u gveri svojon i deštriga je svu soldaćiju od Arfakšada, i cilu kavaleriju njegovu i sve kare njegove, ¹⁴i zagospodari je su mistiman njegoviman. I doša je do Ekbatane i zapose non kaštile, opelješi je pazare njezine i prežencu njezinu metnu je za rugu njezino. ¹⁵I čapa je Arfakšada u goran Ragau i izbo ga je su šajetan svojiman i deštriga ga je sve do nega dneva.

¹⁶I torna se je poslin tega nase u Ninivu, on sâm i cila armija njegova, s obilancon ol judih i su veleti gverijerih. I bî je nonde počivajuć i frajavajuć, on sâm i sva soldaćija njegova, sto i dvadeset dnevih.

Gvera kontra Pulenta

2

I godišća osamnajestega, dneva dvadeset i drugoga miseca prvega, (*u palacu*) ol kraja Nabukodonosora, kraja od Aširije, učinjena je besida za dovest pod škotu svaku zemju, kako se je i bilo pravjalo. ²I sazva je sve šerve svoje i sve velikaše svoje, i metnu je meju njih smiranje svoje usakret: skonsumanje svakega zlega ol zemje iž justijuh svojih. ³I arbitrali su da se neka istribi svako tilo njihovo ko ni bilo poslušalo besidu ol justijuh njegovih.

⁴I dogodilo se je, poklen se bila dospila šeduta njihova, da je Nabukodonor, kraj od Aširac, dozva Holofernota, glavnega komadanta ol soldaćije svoje, ki je bi drugi po redu poza njen, ⁵i reka mu je: “Vako pravja kraj veli, gospodar ol cile zemje. Evoga, ti ćeš poč ol face moje i vazest ćeš sa sebon čejadine ča se ćutidu ko je ja san: sto i dvadeset ijad prašinarih i obilancu konjih sa dvanajest ijad konjanikov; ⁶i izlist ćeš u inkontranje cilon zemji na pulentu, jerbo ni povirovala besidi ol justijuh mojih. ⁷I dat ćeš befel njiman, da mi neka parićadu zemju i vodu, jerbo ću izlist u jidu svojen na njih i iščepat ću svo lice ol zemje su nogan ol soldaćije moje i molat ću jih da je detronko opelješidu, ⁸a njihovi ćedu ranjenici napunit prodoce; dojedan potočak i rika razlit će se opliveć njihove mrtvace. ⁹I odvest ću jih u sužanjšćinu do na kraj zemje. ¹⁰Ti sâm, izlizuć, zaposest ćeš za me sve konfine njihove, i pridat ćedu se tebi, a ti ćeš jih hranit meni za dnev ol kaštiganja njihovega. ¹¹Nada ne same, ki ne obadajedu, neka ne skuža joko tvoje, da budedu dani na kojaćinu i pelješenje po svon zemji tvojon, ¹²tako bi živ ja i forca ol krajestva mojega; zakunu san se i sve ću to učinit su rukon mojon. ¹³Ti nemoj prikršit nijednu besidu ol gospodara svojega, vengo dorići poslušaj, kako san bi zapovidi tebi, i ne prolongaj da to i učiniš.”

¹⁴I izlize Holoferno ol svojega gospodara i zazva je sve poteštate, vojvode i oficijale od Aširije, ¹⁵i izbroji je čejadine proberene za gveru, kakogod mu je i bi naredi gospodar njegov: sto i dvadeset ijad i dvanajest ijad strilac na konjiman. ¹⁶I stiva jih je kakogod se stivajedu livire ol soldaćije kal jih je vele. ¹⁷I vaze je majika devih, tovarih i mazgih za tantahorije njihove, u velon obilanci, i ovac, volih i koz za provištu njihovu, kiman ni bilo broja, ¹⁸i vele manjative za svakega čejadina; i obilancu zlata i slebra iz dvora ol kraja. ¹⁹I izliza je on sâm iz Ninive i sva soldaćija njegova u partencu, da gredu prida krajen Nabukodonoron i da pokrijedu sva lica ol zemaj, ke su prama pulentu, su kariman, kavalerijon i probereniman prašinariman svojiman. ²⁰I majika svita, kako škakavci oli pržina ol zemje, hodilo je za njiman; nisu se mogli izbrojit zarad obilance njihove.

²¹I partili su iz Ninive tri dneva hoda priko poja Bektileta, digli su kućerke iza Bektileta blizu gore, ča je livo ol gornje Cilicije. ²²I vaze je svu soldaćiju svoju, prašinare, kavaleriju i kare svoje, pa je parti na goru, ²³i razvali je Fud i Lud i opelješī sve sine Rasisove i sine Jišmajelove, ča su stali spored face ol trze, prama oštren ol Helejona. ²⁴I priša je Ejuftrat i pasa Mežopotamiju, i razvali je sva mista ča su bila po glavican uza potočak Abron, kako

bi doša do mora. ²⁵I zapose je mejaše ol Cilicije i isika sve ne ki su mu se inkontrali, i ariva je do mejaših Jafetovih, ča su prama oštren spored face od Arabije. ²⁶I zapasa je sve sine Madijanove i užga kučerke i opelješi zagone njihove. ²⁷I skala se je u poje ol Damaška za dnevih ol žanja šenice i užga je sve sijanice njihove; uvore i blago dâ je deštrigat i pokre je mista njihova, opelješi je poja njihova i istuka svu mlađariju njihovu su jilon ol mača.

²⁸I spopali su prpa i predanje njegovo nada ne ča stojidu uza kraje ol mora, ne ki su bili u Sidonu i Tiru, ne ki su stali u Duru i Okini i nada sve ne ča pribivadu u Jamniji; i mišćane u Ažotu i Aškalonu i Gazi ćapala je vela prpa pril njin.

3

I poslali su ki njemu čauše su mirojubiviman besidan, govoreć: ²⁹Evoga, mi šuditi ol Nabukonosora, kraja velega, padamo pril noge tebi: iskorist nas kakogod da je hotinje ol face tvoje. ³Evoga, sela naša i svako misto naše i svaka sijanica, i uvori i blago i svi zagoni naši ležidu prida facon tvojon; iskorist, kakogod da je hotinje tvoje. ⁴Evoga, i mista naša i svi ča stojidu u njiman šerve su tvoje; dojdeć, sastan se š njiman kako je dobro u jočiman tvojiman.” ⁵I arivali su čejadini ki Holofernotu i ovizali su ga naprama viman besidan.

⁶I skala se je do uza kraj ol mora on sâm i soldaćija njegova, i metnu je gvardije po mistiman na visoki, i vaze je iž njih za ajutacijun čejadine probere. ⁷I doškali su ga i ni i svi izokola njihovega su krunan, baliman i bubnjiman. ⁸I deštriga je sve konfine njihove, gaje je njihove posika i bilo mu je dano istribit sve boge ol zemje, kako bidu jurve samega Nabukodonosora štovali svi puci, a svi jazici i sva kolina njihova vapijali njemu kako bogu.

⁹I dojde spored face od Eždrelona blizu Dotajina, ča je spored velega obaljenja ol Judeje, ¹⁰i metnuli su logorišće meju Gebe i mista Škitopolisa. I bi je tote misec dan kako bi skupi sve tantahorije za soldaćiju svoju.

Uzbuna u Judeji

4

I načuli su sini od Israjila, ki su stali u Judeji, sve čagod je puciman bi učini Holoferno, glavni komadant ol Nabukodonosora, kraja od Aširac, na ku

KRITIČAREV IZBOR

Neven Vulić

Neven Vulić rođen je 1983. godine u Zagrebu, gdje je diplomirao francusku književnost i opću lingvistiku. Objavljuje prozu i književne kritike, a bavi se i uredničkim radom. Književne kritike objavljuje od 2012. u časopisima i novinama (*Jutarnji list*, *Književna republika*, *15 dana*) te na portalima (*Moderna vremena*, *Booksa*), a surađuje i s radijskim kulturnim emisijama HRT-a (*Bibliovizor*, *Do korica*, *Signatura*). Sudjelovao je u izradi *Leksikona Antuna Gustava Matoša* (LZMK, 2016.). Proznim tekstovima zastupljen je u *Zborniku eventualizma* (Celeber, 2006.) te u zborniku najmlađih hrvatskih pisaca *Bez vrata, bez kucanja* (Sandorf, 2012.). Objavio je romane *Povijest bolesti* (Sysprint, 2010.) i *Nježna stvorenja* (Fraktura, 2020.). O potonjem Igor Mandić zapisao je: „Premda se hrvatska pripovjedačka tekstualnost već prije koje desetljeće izvukla iz socrealističkih (‘viktorijanskih’) moralističkih uza, ovakvo smiono istresanje sperme (pardon: spremno istresanje istine), kao kod N. Vulića još nije napisano!“ a Damir Radić ovo: „Tematski prodorna i u kontekstu domaće književnosti još uvijek nemalo provokativna, stilski izrazito dojmljiva, *Nježna stvorenja* jedan su od boljih romana objavljenih u Hrvatskoj zadnjih godina, a njihovo potpuno zaobilaznje u užim i širim izborima za nacionalne i regionalne nagrade po tko zna koji put porazno svjedoči o kriterijima onih koji u nas odlučuju o vrijednosti književnih djela.“ Živi i radi u Zagrebu, a na internetu stanuje na: www.nevenvulic.com.

Uredništvo

Raskošan mozaik velike autorice

Marija Vinski, **Velik je misterij života: dnevnik 1917. - 1934.**, s njemačkog prevele Magdalena Blažić, Martina Galović i Marija Skopljak, uredio Josip Pandurić, Zagreb, Disput, 2021.

Odmaknimo se odmah na početku od izmaštanih dnevnika poput onog Adriana Molea, ali i onih stvarnih – Kierkegaardova, Gideova ili Krležina – i zavirimo u potresan dnevnik Anne Frank, Viktora Klemperera ili Friedricha Kellnera. Svaki od tih autora svojim neposrednim svjedočanstvom osvjetljava mračne fasete nacističkog razdoblja – i pri čitanju nas prolaze srsi jer znamo da se suočavamo s gorkom stvarnošću: sa svima nastradalima koji nisu mogli sačuvati trag vlastitoga glasa.

Jedan od sačuvanih glasova jest i onaj Marije Vinski, naturalizirane Zagrepčanke koja svoj dnevnik piše od najranije dobi, a moguće i do same smrti: znamo da su najraniji dijarištički unosi izgubljeni, dok se za one potkraj njezina života ne može ni reći jesu li ikad bili ispisani. Ono što nam ostaje, njezini su sačuvani životni zapisi između 1917. i 1934. godine, nazvani po jednom ranom dnevničkom unosu – *Velik je misterij života*.

Rukom ispisane bilježnice, osam komada pronađenih u ostavštini Augu-

sta Cesarca, Marijina drugog i posljednjeg životnog partnera, transkribirane su list po list i prevedene uglavnom s njemačkoga jezika, dok je dio dnevnčkih unesa na engleskom, francuskom i hrvatskom jeziku, uz ponešto latinskog i grčkog. Iza ovog nedavno objavljenog dnevnika, koji dobrobrano popunjava dosadašnji biografski vakuum o životu Marije Vinski, stoji golem trud priređivačica i prevoditeljica.

No tko je zapravo Marija Vinski? Konzultiramo li izvor poput Židovskog biografskog leksikona, odmah nailazimo na pogrešan navod – da je rođena pod prezimenom Pilevski, dok je njezino stvarno djevojačko ime, kako doznajemo u predgovoru, Marjem Hollinger. Danas, zbog otkrića ovog dnevnika, autoricu možemo upoznati intimno, s njom sazrijevati i zadivljeno sudjelovati u njezinim spontanim, ponekad žučnim, često veličanstvenim zapisima.

Marija Vinski rođena je 12. veljače 1899. u Bukovini, mještašcu Lukawetz, dijelu ondašnje Austro-Ugarske Monarhije, koje je danas, jer su se granice često prekrajale, u zapadnoj Ukrajini. Samu sebe naziva „neurotičarkom teškog kalibra“, čemu je sasvim sigurno pripomoglo i odrastanje u ortodoksnom židovskom obitelji, a pogotovo opterećeno sazrijevanje uz majčine mnogobrojne kronične bolesti.

Otac Mordko Hollinger bavi se trgovinom u Černivcima, gradu bogate kulture, regionalnom središtu asimiliranih Židova, čija povijest mnogo govori o povijesnim vjetrovima koji su navaljivali sa svih strana, pogotovo u turbulentno i prijeteće vrijeme Prvog svjetskog rata.

Marijini adolescentski obzori šire se preseljenjem u Beč krajem 1917., gdje će dobiti potvrdu o maturi i upisati se na studij medicine – i upravo te godine ovaj dnevnik započinje. Prvom stranicom bačeni smo u siječanj krvave 1917. i gotovo bolećivu osjetljivost Marije Vinski koja još nije napunila ni 18 godina. Iznimno inteligentna, načitana i obrazovana, odviše zrela za svoju dob, ponekad sjetna i sklona potištenosti, na prvoj godini studija medicine okružena je mrtvim tijelima i o čudu života uči vađenjem organa iz leševa.

Istodobno mnogo čita, kao što čini od djetinjstva, od petparačkih romana do filozofije i drame, od pedagoških udžbenika do moderne psihologije: jedva punoljetnu mladost provodi razmišljajući i o ideji „moralne superiornosti“ pa, primjerice, uspoređuje zapise Otta Weininger i Immanuela Kanta te, usput gradeći vlastite, emancipirane stavove, na stranicama dnevnika deducira gdje se spomenuti filozofi u pogledima preklapaju.

Emotivne ponore tuge i besmisla zatrpava u to doba omiljenim Heraklitom i Turgenjevima, biblijsku priču o Ezavu i Jakovu iskorištava za jedan sonet i razradu ideje o dramskoj jednočinki, a onako usput zapisuje velike osobne istine. Primjerice, da altruizam često izbija iz sebičnosti, a da „život ima svrhu samo za zajednički rad s voljenom osobom“.

Kraj rata dočekala je u Beču, zgrožena vijestima o pogromima nad Židovima i u strahu što će biti s njezinom obitelji. Nestrpljivo iščekuje da roditelji prebjegnu u austrijsku prijestolnicu, posebice zabrinuta za gotovo slijepu majku Feige.

Povijesni okvir završetka Velikoga rata opipljiv je, pogotovo 1919. godina, kad se prekrajaju granice, nestaju stare države i Europom bukne revolucije, a Marija Vinski, barem nakratko, postaje Rumunjka zato što je njezin rodni kraj zauzela rumunjska vojska.

U kronologiji života izneseni su i posve intimni detalji, od prve mjesečnice, romantičnih i seksualnih iskustava, pa do kasnog otkrivanja spolne samosvijesti. Pritom autorica ne smatra da bi dnevnički tekst trebao ostati zauvijek zapečaćen, ne, izrijeком spominje kako bi voljela da ga njezin sin jednom pročita. Ipak, varljiv osjećaj da je taj tekst samom sebi odredište i da nije pisan s namjerom da se objavi, stječe se spontanim,

nonšalantnim tonom pri laviranju temama, krajnjom otvorenosti i zasićenjem unutarnjim dojmovima, ironičnim *post festum* opaskama na vlastiti račun, kojima se relativizira ono prije napisano, i gotovo tantričkim, terapijskim ponavljanjima kojima se zaziva duševni mir. Opće mjesto većine dnevnikačkog rukopisa – sumnja ima li smisla uopće išta zapisati, u trenu kad pisac shvati koliko takav diskurs može biti opterećen banalnošću, pojavljuje se i ovdje:

„Čitala sam stare dnevnike i zgrozila se zbog toliko neurotičnog raspoloženja, neutemeljene melankolije, i zbog toga što nije bilo nikoga tko bi savjetovao: uhvati se života ovako ili onako, ne troši ga uzalud u praznom sentimentalizmu. Štedi snagu, ne znaš što život smjera, što sudbina sprema!“

Dnevničkim riječima Andréa Gidea iz 1939.: „Ni najmanje želje da išta napišem u ovu bilježnicu.“

Njezina se nuklearna obitelj polako raspada i osipa. Ove su stranice i svojevrsan obiteljski nekrolog koji započinje tragičnom smrću mlade sestre Jeanette, dok se mnogo prostora posvećuje izazovima bečkog studija medicine, nametnuta roditeljskog izbora, no narativni primat uskoro preuzima razdoblje braka koje će, nažalost, posve iznevjeriti autoričina očekivanja.

Rudolf Vinski, tipograf i trgovac, oborio je Mariju Vinski s nogu. Strasno će se zaljubiti i 1924. u Beču stupiti u brak, nakon što Rudolf prijeđe na židovsku vjeru. Potom se u srpnju sele u Zagreb, u Gundulićevu ulicu, a u rujnu 1924. rođen je njihov sin Miron. Početnu ljubav i strast zamijenila je gorčina uobičajenoga građanskog života, Rudolf Vinski ne sudjeluje u odgoju djeteta i neprestano je odsutan. Marijino razočaranje u vlastiti izbor muškarca raste i gnoji se, sve dok joj muž ne umre od teške i dugotrajne bolesti koja je iscrpila cijelu obitelj.

Niz obiteljskih tragedija tako se nastavlja: rana smrt sestre Jeanette zbog koje „obolijeva na živce“, bila je tek uvertira. Preminut će joj i majka, i muž, i otac, što ostavlja duboku, bolnu brazdu u dnevniku. Snažan je kontrapunkt dirljiv čitateljski susret s ondašnjim Zagrebom, Jarunom, Maksimirom i Medvednicom, Ozljem i Crikvenicom, premrežen Marijinim brižnim odgojiteljskim radom s grupom zagrebačke djece. Naporno radi i skrbi se za obitelj nakon što joj je suprug onemogućio i pao u krevet. Ovo zapisuje u lipnju 1931. godine:

„Imam potrebu da vrištım, plačem... Ne postoji kasnije, samo sada. I ta je sadašnjost pakao. Ili mislite da je lak život kad 8 mjeseci morate biti

nosti, u romanu *Sami* prepoznajem njegovu želju da si odgovori na određena pitanja, a način na koji to čini i metode kojima se koristi odaju zrelijeg i manje ciničnog autora koji se, svejedno, ne libi posegnuti za svetinjom kako bi je raščerečio, a i primijeti se nadahnuće drugim medijima (recimo, TV serijalom „Euforija“).

Naravno, pokojni Igor Mandić, da je živ, sa mnom se nikako ne bi složio: ovaj mu se roman činio dug 4000 stranica, a ne 400. Svejedno, u dotjeranom romanu *Sami* uživao sam – i u njemu ugledao veliku i iskrenu gestu: načuljene uši autora, koji, umjesto da odbaci, pokušava razumjeti ono teško mu razumljivo, novog čovjeka, mladog *homo digitalisa*.

Ka središtu najužeg zavičaja

Nada Topić, **Majka**, vlastita naklada, 2021.

Nada Topić (Split, 1977.) poetski je suptilna i svoje glava biljka. Doktorica znanosti, knjižničarka i pjesnikinja, pjesničkom zbirkom *Majka* zaokružuje trilogiju koju čini s (također) samizdatima *Otac* (2019.) i *Sestra* (2020.).

Od nagrađenoga poetskog prvijenca *Svetac u trajektnoj luci* (2005.), dug je put do *Meteorologije tijela* (2015.) i *Bezbroja i druge jednine*

(2017.), konceptualnih zbirki, gdje potonja sadržava ideju prisutnu i u posljednjoj zbirki. Preciznim riječima Nade Topić, „to je doživljaj svijeta kao cjeline koja je u sebi beskrajno podijeljena, i u kojoj je svaki djelić vrijedan. Kad se svijet reducira na detalj i kad se reducira jezik, dolazi do stvaranja određenog naboja, kao u atomskoj jezgri.“

Nakon dviju lirskih proza (*Male stvari* iz 2016. i *Stope u snijegu* iz 2019.) te romana *Morpho amathonte* (2020.), Nada Topić samozatajno objavljuje posljednji dio obiteljske trilogije u vlastitoj nakladi, zbirku o majci gdje gotovo svaka pjesma sadržava efektanu grafičku intervenciju koja vizualno produbljuje iznimno zbijen sadržaj. Obitelj kao „najuži zavičaj“, „kao rotirajući magnet koji istovremeno privlači i odbija, prostor nježnosti, ali i grubosti“, velika je tema Nade Topić u ovoj mekoj i opuštenoj trilogiji.

„Majka“ je njezina posljednja cjelina neopterećena recepcijom (što se vidi po metodi objave) ili kvazi-ozbiljnošću poetske forme (doista je manje više). Raskošna je u svojoj reduciranosti, dirljiva u preciznosti prizora, toplu u pristupu i ne preten dira biti više nego što jest: sama je po sebi blistava. Vodi poznatom stazom očuđenim koracima, podsjeća nas da budemo zahvalni.

Majka ne zna po što je krenula

Ide pa se vraća bez ičega u rukama

>

<

Popravlja stolnjak
i brzim pokretima
briše tragove kave
s usana

Kao da se stidi
tih nekoliko
izgubljenih trenutaka

KRONIKA DHK-a

Kolovoz – rujan 2022.

Tribina „Bez cenzure“

16. rujna – U prostorijama DHK-a održana je polemička tribina *Koliko institucije podupiru domaćeg pisca?* Sudjelovali su Božica Jelušić, Marina Šur Puhlovski, Hrvoje Kovačević i Siniša Matasović.

22. rujna – U prostorijama DHK-a održana je polemička tribina *Književno prevođenje danas: umjetnost ili prijepis s jezika na jezik?* Sudjelovali su Željka Lovrenčić, Snježana Husić, Boris Perić i Lukrecija Vrnoga.

29. rujna – U prostorijama DHK-a održana je polemička tribina *Tko nam nameće književni mainstream, tu gomilu osrednjosti?* Sudjelovali su Božica Brkan, Borivoj Radaković i Milko Valent.

Voditeljica tribina *Bez cenzure* je Lada Žigo Španić.

Mala tribina DHK-a

28. rujna – Nikolina Manojlović Vračar održala je književni susret s učenicima drugih razreda Katoličke osnovne škole „Josip Pavličić“ iz Rijeke. Tribinu je virtualno putem videoveze vodio Hrvoje Kovačević.

Tribina u gostima

20. rujna – Nada Mihaljević održala je književni susret s mladim pacijentima Škole u bolnici OŠ *Jordanovac* KBC-a *Zagreb*.

28. rujna – Nikolina Manojlović Vračar održala je književni susret s mladim pacijentima *Klinike za tumore i Klaićeve bolnice*.

Voditelj Tribine je Hrvoje Kovačević. Sve tribine održane su virtualno putem videoveze.

Upravni odbor DHK-a

21. rujna – Održana je 5. sjednica Odbora za primanje i provjeru članstva.

30. rujna – U prostorijama DHK-a održana je 21. sjednica upravnog odbora. U članstvo DHK-a primljeni su Ivan Kunštić, Antun Česko, Anamarija Mutić Šarić, Josip Novaković i Bruno Mezić.

Djelovanje ogranaka DHK-a

3. rujna – U Budaševu pokraj Siska održan je *Književni kompas Sisačkomoslavačke županije*. Sudjelovali su

Mia Slunjski, vlč. Krešimir Bulić, župnik Župe Blaženog Alojzija Stepinca Budaševo, Siniša Matasović, Đuro Vidmarović, Stjepan Šešelj, Željko Maljevac, Salih Kulović, Danko Tomanić (kantautor), Sanja Domenuš, Ljiljana Zorčić, Tihana Petrac Matijević, Dalibor Ruševljan, Marijana Petrović Mikulić, Denis Vidović, Branko Tompić, Ana Marija Borić i Ivan Milatović.

21. rujna – U Lipovljanima je održan *Književni kompas Sisačko-moslavačke županije*. Sudjelovali su Željka Uhitil, Pavlo Holovčuk, Marija Ljubić, Ljubica Stublija, Željko Maljevac, Denis Vidović, Ratko Bjelčić, Sanja Domenuš i Siniša Matasović.

30. rujna – U kinu Centra za kulturu u Đakovu održano je predstavljanje knjige i dokumentarnog filma Antun Gustav Matoš: *Josipu Jurju I., kralju naših svih ideala. Matošev Strossmayer. Izabrani tekstovi Antuna Gustava Matoša o Josipu Jurju Strossmayeru, priređivača Mirka Čurića*.

Ostale aktivnosti DHK-a

5. kolovoza – U Gornjoj Podstrani održana je dvadeset šesta manifestacija *Dobro jutro more*. Plaketa „Dobro jutro more“ pripala je našem članu Hrvoju Hitrecu za cjelokupni književni doprinos. U programu mani-

festacije sudjelovali su predsjednik DHK-a Zlatko Krilić, tajnik Marko Gregur, Branimir Farkaš, Tomislav Žigmanov i Miljenko Buljac.

5. kolovoza – U Selcima na otoku Braču održana je 32. svehrvatska jezično-pjesnička smotra *Croatia redi-viva ča-kaj-što*. Sudjelovalo je dvadeset pjesnika: Zvezdana Čagalj, Sanja Mošić, Darko Rundek, Petar Tyran, Biserka Goleš Glasnović, Stanko Jerčić, Tomislav Žigmanov, Silvija Buvić, Vera Grgac, Sanda Hrzić, Vjekoslava Jurdana, Darija Žilić, Ivona Džimbeg, Hrvoje Marko Peruzović, Marijan Grakalić, Vlasta Vrandečić Lebarić i Luko Paljetak. Utemeljitelj smotre Drago Štambuk ovjenčao je na prepunom središnjem trgu maslinovim vijencem Veru Grgac, koja je tako postala „poeta oliveatus“ i njezini će stihovi biti uklesani na mramornoj ploči *Zida od poezije na glavnom selaćkom trgu*.

15. – 18. rujna – U Zagrebu je održan Prvi festival knjiga Matice hrvatske *Matica dobrih knjiga*. U subotu 17. rujna časopis *Republiku* na festivalu predstavili su urednici Julijana Matanović i Mario Kolar, a s njima je razgovarao Marko Gregur. U nedjelju 18. rujna festival je zatvoren predstavljanjem triju knjiga u izdanju DHK-a: *Naljepnica* Marka Grčića, *Serce žaluje* Frana Krste Frankopana

i *Hrvati i Dante* priređivača Božidara Petrača, koji je knjige i predstavio, uz urednike *Male knjižnice* DHK-a Ivicu Matičevića i Antuna Paveškovića.

20. rujna – U prostorijama DHK-a snimljena je i treća emisija *Čit-lit*. Gost je bio Franjo Nagulov, a s njim je razgovarao Marko Gregur. O Nagulovu su govorili Monika Herceg i Ivan Sršen. Emisiju je snimio i montirao Ilija Aščić, Studio „Filmić“.

24. rujna – Na Pjesničkim susretima u Drenovcima predsjednik DHK-a

Zlatko Krilić uručio je povelju „Visoka žuta žita“ za cjelokupni doprinos hrvatskom pjesništvu našoj članici Ljerki Car Matutinović, dok je priznanje „Duhovno hrašće“ za najbolju zbirku pjesama autora s područja Slavonije, Baranje i Srijema uručio Denisu Ćosiću za knjigu *Košute su plakale bez rogova*.

Preminuli članovi DHK-a

Franjo Vlatković preminuo je 21. kolovoza 2022. u 73. godini života.

Maja Kolman Maksimiljanović

NOVE KNJIGE ČLANICA I ČLANOVA DHK-a

Danica Bartulović, *Hodočašće: milost*, Das Wort, Slavonski Brod, 2022.

Hodočašće: Zemljin talog, Das Wort, Slavonski Brod, 2022.

Dubravko Detoni, *Veliki lavež*, Fraktura, Zaprešić, 2022.

Nikola Đuretić, *Urbani palimpsest 2*, Studio Moderna, Zagreb, 2022.

Ivica Glogoški, *Franci i popevke: izbor iz francuske poezije 19. i 20. stoljeća u kajkavskome prijevodu*, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb, 2022.

Miljenko Jergović, *Trojica za Kartal: Sarajevski Marlboro remastered*, Fraktura, Zaprešić, 2022.

Imaginarni prijatelj, Fraktura, Zaprešić, 2022.

Željko Knežević, *Tiba staništa*, Matica hrvatska, Zagreb, 2022.

Mladen Kopjar, *Petrin PIN*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2022.

Vražji postolar, Knjigohvat, Varaždin, 2022.

Alojz Majetić, *Vrijeme u prahu*, V.B.Z., Zagreb, 2022.

Berislav Majhut, *Hrvatska dječja književnost okreće list*, Matica hrvatska, Zagreb, 2022.

Julijana Matanović, *Kombinirani prašak*, Lađa od vode, Zagreb, 2022.

Stijepo Mijović Kočan, *Bože moj: promišljanja*, Alfa, Zagreb, 2022.

Pjesnici pljeva, Naklada Kvarner, Rijeka, 2022.

Dino Milinović, *Orfelin: roman iz tamnice*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2022.

Krešimir Nemeć, *Narativne strategije*, Matica hrvatska – Akademija za umjetnost i kulturu, Zagreb – Osijek, 2022.

Dubravka Oraić Tolić, *Zagrebačka stilistička škola: zlatno doba hrvatske znanosti o književnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2022.

Pavao Pavličić, *Galerija*, Lađa od vode, Zagreb, 2022.

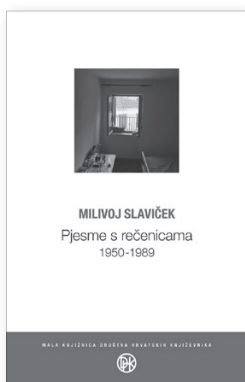
Klub čitatelja, Mozaik knjiga, Zagreb, 2022.

Darko Pernjak, *Muškarci imaju p.*, Naklada Vošicki, Koprivnica, 2022.

- Sanja Pilić, *Maša i nova prijateljica*, ilustrirao Niko Braun, Mozaik knjiga, Zagreb, 2022.
- Ivan Rogić Nehajev, *Prašinarski zapisi na putu od mlijeka*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2022.
- Diana Rosandić Živković, *Moj moza(i)k: trilogija*, Studio Moderna, 2022.
Dvije krijesnice (i ostale bajke), Studio Moderna, 2022.
- Ivana Šojat, *Sama*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2022.
- Đuro Vidmarović, *Kako ubiti sarmatskog orla, I–II*, Naklada Bošković, Split, 2021. – 2022.
- Tomislav Zagoda, *Fric: ilustrirana biografija Miroslava Krležę*, Opus Gradna, Zagreb, 2022.

Vlatka Poljanec

Nova izdanja Društva hrvatskih književnika

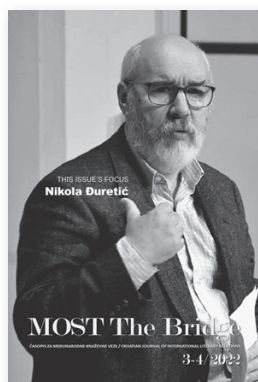
Milivoj Slaviček
Pjesme s rečenicama 1950-1989
Priredio Tomislav Brlek
DHK, Zagreb, 2022.

Ivica Glogoški
Franci i popevke
Izbor iz francuske poezije 19. i 20. st.
u kajkavskome prijevodu
DHK, Zagreb, 2022.

Davor Mandić
Fojbe: mit i stvarnost
Istarski ogranak DHK, Pula,
2022.

Most / The Bridge
Časopis za međunarodne književne veze
Br. 3-4/2022.
Urednik Davor Šalat
DHK, Zagreb, 2022.

Nova Istra
Časopis za književnost, umjetnost i kulturu
Br. 1-2/2022.
Urednik Boris Domagoj Biletić
Istarski ogranak DHK, Pula, 2022.

...djeca me vole čitati, pretpostavljam zato što sam neposredna i što u mojim likovima prepoznaju sebe. Ne pišem suhoparno i ne trudim se biti mlada, već jesam mlada dok pišem za njih. Pretvorim se u djevojčicu ili dječaka, u prvom licu. Rečenice su živahne. Često razne likove opisujem kroz dijaloge. Junaci su simpatični. Glupiram se riječima. Smislim zgodnu poantu. Zezam se. Imam svoj stil. Kad sam mrzovoljna pišem mrzovoljaste duhovite pričice, a kad sam romantična, e onda se bacim na nešto slatko, simpatično i vedro. Vrckavo. Mislim da im se to sviđa.

– Sanja Pilić: *Kad pišem za djecu pretvorim se u dijete*

Prva knjiga koju sam imao u rukama bila je crvena velika *Ilustrirana Biblija mladih* koju sam posuđivao od rođakinja, a ona je ujedno bila i moja početna slovarica uz pomoć koje sam naučio čitati. Nasuprot tome u kući se stalno nešto pričalo i pripovijedalo ili se to tako meni činilo jer sam bio najmlađi član u višečlanjoj obitelji, a s nama je još živjela baka kojoj su dolazile druge bake i sva rodbina. Osobito je bila zanimljiva, a u jednu ruku meni i pomalo strašna i draga baba Manda, naša prva *komšenica* preko puta. (...) Baba Manda je za svaki dan imala nekoliko novih priča od kojih bi mi zastajao dah...

– Zvonko Benković: *Priča o pričama i pripovijedanju*

Kažu mi da sam naivna i vjerujem u dobro u ljudima. Pa im zahvalim na komplimentu. U mom svijetu, daleko od Snježne kraljice, biram biti naivna i vjerovati da čin požrtvornosti može izbaciti komadić nesretnog ogledala. To je možda moja bajka. Ali u društvu Kaya i Gerde puno je veselije nego u napuštenom ledenom dvorcu, a bajke ne moraju biti prekrivene prašinom, one nam mogu biti putokaz. Ne u izmišljeni svijet, nego da se uspješno vratimo u onu malu dječju verziju sebe samih. Kad smo s ruba krevetića dovikivali Kayu i Gerdi kako da se spase.

– Antonija Ćosić: *Moja prva knjiga*

